

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. generała broni K. Świerczewskiego

~~XXXXXXXXXX~~
Egz. Nr 1

ZAGADNIENIA METODYKI NAUCZANIA W ASG
(Tezy podręcznika)

030049
ARCHIWUM
BIBLIOTEKI SZTABU GENERALNEGO
im. gen. broni K. Świerczewskiego
030049

WARSZAWA

WRZESIEŃ

1968

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. generała broni K. Świerczewskiego

Egz, Nr 1

ZAGADNIENIA METODYKI NAUCZANIA W ASG
(Tezy podręcznika)

WARSZAWA

WRZESIEŃ

1968

A K A D E M I A   S Z T A B U   G E N E R A L N E G O

im. generała broni Karola Swierczewskiego

Przeł. prot. 12357. //

Egz. Nr.. 1

ZAGADNIENIA METODYKI NAUCZANIA W ASG

/T E Z Y   P O D R E C Z N I K A /

ARCHIWUM
BIBLIOTEKI SZKOLENIA
AKADEMI SZTABU GENEALNEGO
AK. GEN. BRONI K. SWIERCZEWSKIEGO
30049

WARSZAWA

w r z e s i e ń

1968 r.

SPIS TREŚCI

	str.
I. ZAŁOŻENIA KONCEPCYJNE STUDIÓW W ASG	3
1. Podstawy teoretyczne i praktyczne działalności wychowawczo-dydaktycznej ASG	3
2. Ogólne wychowawczo-dydaktyczne zadania ASG i cele studiów	6
3. Charakterystyka absolwenta ASG /model osobowości/	9
4. Zakres treści programowych	16
II. METODY NAUCZANIA	25
1. Pojęcie metody i formy nauczania w studiach akademickich	25
2. Metody słowne	28
a/ opis	28
b/ metoda wykładu	29
c/ praca z podręcznikiem	34
d/ metoda pytaniowa	36
e/ dyskusja	37
3. Metody poglądowe	38
4. Metody praktyczne	40
a/ metoda działania praktycznego	40
b/ metoda laboratoryjna	42 a
c/ trening	43
III. FORMY NAUCZANIA	44
1. Formy audytoryjne	44
a/ wykład	44
b/ seminarium	47
c/ ćwiczenie /zajęcie/ praktyczne	48
2. Ćwiczenia taktyczno-operacyjne	49
a/ ćwiczenie grupowe	49
b/ gry wojenne	53

	str.
c/ Ćwiczenie szkieletowe w terenie	55
- wstęp	55
-przygotowanie dwustronnego Ćwiczenia szkieletowego	56
- organizacja pracy aparatu kierowniczoro- rozjemczego	60
- zasady pracy aparatu kierowniczoro- rozjemczego.....	63
- przygotowanie uczestników Ćwiczenia szkieletowego	67
‡ organizacja i przeprowadzenie omówienia	70
3. Podróże polowe	72
4. Prace domowe i indywidualne	75
5. Prace dyplomowe	86
6. Praktyka słuchaczy	95
IV. METODY I FORMY SPRAWDZANIA WYNIKÓW NAUCZANIA	105
1. Cele sprawdzania wyników nauczania.....	105
2. Metody sprawdzania wyników	108
a/ sprawdzanie wiedzy i umiejętności za pomocą pytań.....	108
b/ sprawdzanie wiedzy i umiejętności za pomocą prac pisemnych.....	109
c/ sprawdzanie umiejętności praktycznych.....	110
3. Formy sprawdzania wyników nauczania	110
a/ zaliczanie przedmiotu lub Ćwiczenia taktycznego	110
b/ kolokwium.....	111
c/ Ćwiczenie egzaminacyjne	112
d/ egzamin	115
e/ obrona pracy dyplomowej	117

I. ZAŁOŻENIA KONCEPCYJNE STUDIOW W ASG

1. Podstawy teoretyczne i praktyczne działalności wychowawczo-dydaktycznej ASG

Do podstawowych czynników, które wywierają wpływ na strukturę i założenia koncepcyjne wyższego szkolnictwa wojskowego należy zaliczyć:

- a/ aktualnie obowiązującą doktryną wojenną, w szczególności przyjęte założenia odnośnie charakteru przyszłej wojny i miejsca w tej wojnie naszego kraju oraz Polskich Sił Zbrojnych;
- b/ konkretne zapotrzebowanie na wykwalifikowane kadry specjalistów wojskowych wszechstronnie przygotowane zarówno do rozwiązywania teoretycznych i praktycznych problemów obronności kraju w okresie pokojowym, jak też w wypadku wybuchu wojny do organizowania i prowadzenia działań bojowych;
- c/ możliwości ekonomiczne państwa, to jest wielkość zasobów /sił i środków/ przeznaczonych na szkolnictwo wojskowe;
- d/ ideologiczne i naukowe założenia leżące u podstaw dydaktyczno-wychowawczej działalności w skali kraju, a wyrażające się w warunkach wojska w dążeniu do wychowania żołnierza-obywatela, gorącego patrioty, zdolnego do poświęceń w obronie kraju i socjalizmu.

Eksplozja odkryć naukowo-technicznych zapoczątkowana w toku II wojny światowej, a spotęgowana w okresie powojennym wywarła decydujący wpływ na ukierunkowanie rozwoju

budownictwa wojskowego we wszystkich krajach, wyrażając się w przeobrażeniach w doktrynach wojennych, zmianach technicznych i strukturalno-organizacyjnych. W powojennej rewolucji dokonywanej się w sztuce wojennej i siłach zbrojnych można wyróżnić trzy etapy rozwoju: nuklearyzacji, rakietyzacji oraz automatyzacji. Dynamiczny rozwój techniki powoduje, że współczesne armie stale modernizują się oraz nasycają się coraz bardziej nowoczesnym sprzętem opartym o elektronikę i automatykę.

Nie znaczy to, że nastąpi "era technokracji", era dominacji techniki nad człowiekiem, że przyszła wojna będzie wyłącznie starciem olbrzymich mas techniki, zwłaszcza broni jądrowo-rakietowej. Analiza aktualnej rzeczywistości wskazuje, że losy ewentualnego konfliktu zbrojnego będą się rozstrzygały na wielu płaszczyznach: technicznej i ekonomicznej, militarnej, społeczno-politycznej oraz specjalistyczno-kadrowej. Jest też rzeczą niewątpliwą, że o ostatecznym rezultacie wojny zadecydują ludzie, gdyż oni właśnie określają sposoby użycia tejże najnowocześniejszej techniki, jak też metody walki zbrojnej. Ta strona, która będzie miała doskonalsze sztaby wojskowe, lepszych specjalistów różnych branż oraz wytrwalsze i lepiej przygotowane społeczeństwo do udziału w konflikcie, uzyska lepsze szanse przechylenia losów ewentualnych starć, bitew i całości wojny na swoją korzyść.

We współczesnym okresie obserwujemy więc pewną prawidłowość. Jednocześnie ze wzrostem siły rażenia środków walki, dalszym nasycaniem wojsk coraz doskonalszą techniką

bojową, następuje systematyczne zwiększanie się znaczenia wysoko wykwalifikowanych kadr. Technizacja sił zbrojnych, zwłaszcza rakietyzacja i automatyzacja spowodowała gwałtowny wzrost zapotrzebowania na personel inżynieryjno-techniczny. Konieczność zaś utrzymania w ciągłej sprawności wszystkich elementów współczesnego organizmu wojskowego zmusza do posiadania w strukturze armii wielu różnorodnych służb o charakterze usługowo-administracyjnym /służba medyczna, zaopatrzenia materiałowo-technicznego, remontów itd./.

Ewentualna przyszła wojna, rozpętana przez siły imperialistyczne, będzie odzwierciedlała głęboki konflikt ~~ide-~~ ideologiczny między walczącymi stronami. W tych warunkach istnieje niezbędna potrzeba posiadania w wojsku specjalistów szeroko rozumianej pracy partyjno-politycznej, fachowców z dziedziny propagandy i kontrpropagandy i innych różnorodnych ideologicznych aspektów przyszłej wojny.

Istnienie w wojsku specjalistów różnych dziedzin wcale nie pomniejsza roli korpusu oficerów ogólnowojskowych dowódców i oficerów sztabu rodzajów sił zbrojnych, wojsk i służb. Więcej nawet, wobec skomplikowania się charakteru przyszłej wojny, w warunkach nasycenia wojsk nowoczesną techniką, znaczenie tego rodzaju oficerów jako odpowiedzialnych za koordynację całości wysiłków w zakresie obronnego przygotowania kraju i społeczeństwa oraz organizatorów walki i boju ogólnowojskowego jeszcze bardziej wzrosło.

Potrzeby obronności kraju wskazują, iż istnieje konieczność kształcenia pracowników taktyczno-operacyjnych dwóch typów: do działalności praktycznej oraz do rozwiązywania zagadnień koncepcyjnych. W ramach pierwszego kierunku

kształcenia przygotowuje się specjalistów /dowódców i oficerów sztabu/ w zakresie rozwiązywania praktycznych zagadnień organizacji i prowadzenia współczesnej walki, dowodzenia, wychowania i szkolenia. Powinna ich charakteryzować doskonała znajomość rzemiosła wojskowego, wysokie zdolności organizacyjne, umiejętności wychowawczego oddziaływania na podwładnych. Jednocześnie istnieje w warunkach wojska zapotrzebowanie na pracowników drugiego typu, predystynowanych w szczególności do działalności koncepcyjnej, posiadających umiejętności analitycznego i syntetycznego myślenia oraz zdolności do twórczego rozwijania sztuki wojennej a także koncepcyjnego rozwiązywania teoretycznych i praktycznych problemów obronności kraju.

Kształcenie oficerów pierwszego typu /na niższe szczeble dowodzenia/ jest domeną przede wszystkich wyższych szkół oficerskich o charakterze dowódczym. Natomiast przygotowanie oficerów specjalności taktyczno-operacyjnej zarówno do działalności praktycznej na średnich /kurs dyplomowy/ oraz wyższych /kurs poddyplomowy/ szczebla dowodzenia, jak też do rozwiązywania zadań koncepcyjnych jest zadaniem Akademii Sztabu Generalnego.

2. Ogólne wychowawczo-dydaktyczne zadania ASG i cele studiów

Akademia Sztabu Generalnego jest w rozumieniu ustawy o szkolnictwie wyższym uczelnią wojskową i zarazem placówką naukową Wojska Polskiego. Do zadań akademii w dziedzinie dydaktyczno-wychowawczej należy przygotowanie dla Sił Zbrojnych pracowników specjalności taktyczno-operacyjnej,

predystynowanych do działalności praktycznej i pracy o charakterze koncepcyjnym, o wysokich walorach moralno-politycznych i ukształtowanych cechach charakteru, głębokiej wiedzy i wszechstronnych umiejętnościach z zakresu nauki i sztuki wojennej oraz o szerokich horyzontach umysłowych i zdolnościach poznawczych, na stanowiska dowódcze i sztabowe od szczebla szefa sztabu pułku wzwyż.

Celem studiów w ASG jest:

a/ W zakresie pracy wychowawczej ze słuchaczami:

- ukształtowanie i pogłębienie ideowych /patriotycznych i internacjonalistycznych/ postaw i zaangażowania w sprawę budownictwa socjalizmu w Polsce;
- ugruntowanie laickiego i materialistycznego światopoglądu, wyrobienie wysokich walorów moralnych i uczciwości wewnętrznej zgodnie z zasadami etyki socjalistycznej oraz wyrobienie zdolności wychowawczego oddziaływania na podwładnych;
- wszechstronne rozwijanie właściwych i potrzebnych z punktu widzenia zawodu oficera i przyszłego pola walki cech umysłu i charakteru: wysokiej inteligencji, samodzielności, silnej woli i niespożytej energii w przezwyciężaniu trudności, odwagi intelektualnej i odporności psychiczno-moralnej, wysokiego poczucia odpowiedzialności oraz dużej wymagalności zarówno w stosunku do siebie, jak i do innych.

b/ W zakresie pracy dydaktycznej:

- 1/ Wyposażenie słuchaczy w głęboką wiedzę ze szczególnym uwzględnieniem:
- aktualnego stanu rozwoju i poglądów w dziedzinie nauki i sztuki wojennej oraz zasad taktyczno-operacyjnych prowadzenia współczesnej walki ogólnowojskowej i operacji przez oddziały, związki taktyczne i operacyjne różnych rodzajów sił zbrojnych, wojsk i służb w ramach wojsk operacyjnych lub wojsk obrony terytorium kraju;
  - węzłowych problemów filozofii marksistowskiej oraz podstawowych zagadnień wojskowych nauk społeczno-politycznych w aspekcie ich znaczenia dla kształtowania i wzmacniania siły militarnej kraju;
  - tendencji rozwojowych w zakresie rozwiązywania podstawowych problemów obronności kraju z punktu widzenia budownictwa wojskowego w okresie pokojowym, jak też perspektyw przeobrażeń w dziedzinie organizacji i prowadzenia walki i operacji dokonywujących się pod wpływem rozwoju techniki, oraz doskonalenia się naukowych metod optymalizacji ludzkiego działania.

2/ Przekazanie słuchaczom wszechstronnych umiejętności:

- krytycznego i twórczego myślenia kategoriami taktyczno-operacyjnymi, samodzielnego rozwiązywania skomplikowanych problemów obronności kraju w dziedzinach dowodzenia, wychowania, szkolenia i organizacji wojsk;
- szybkiego i poprawnego podejmowania decyzji na rzeczywistym przyszłym polu walki oraz w warunkach życia koszarowego, twórczo stosując uprzednio zdobytą wiedzę;

- organizacji i prowadzenia współczesnej walki ogólnowojskowej na szczeblu oddziału i związku taktycznego różnych rodzajów sił zbrojnych, wojsk i służb w obu układach obronnych;
- pracy sztabowej, zwłaszcza w zakresie planowania walki i operacji oraz praktycznej pracy organizacyjnej w sztabie i polu.

3. Charakterystyka absolwenta ASG /model osobowości/

/ppłk dr M. Sidor/

Istnieją dwa podstawowe sposoby ujmowania osobowości człowieka, w tym również oficera. Pierwszy można nazwać sposobem strukturalnym, drugi natomiast - funkcjonalnym. W przypadku strukturalnego pojmowania osobowości oficera chodzi o ustalenie i opis składników, które tworzą całość zwaną osobowością. Główne zadanie sprowadza się tu do przedstawienia budowy osobowości i udzielenia odpowiedzi na pytanie w czym wyraża się istota poszczególnych jej składników. Funkcjonalne pojmowanie osobowości oficera zakłada postulat rozpatrywania jej na tle konkretnych funkcji, które spełnia oficer. Można tu mówić o uwzględnianiu zasady zwanej "zasadą funkcjonalności zawodowej". Zakłada ona konieczność budowania modelu osobowego oficera na podstawie analizy funkcji, które on spełnia i zarazem opisu składników tegoż modelu na tle tych funkcji. Inaczej mówiąc przyjmuje ona, że podstawą ustalenia modelu osobowego i jego opisu jest konkretna działalność oficera. Dlatego też chodzi w niej o ustalenie takiego modelu osobowego oficera, który

funkcjonowałyby w procesie rozwiązywania różnorodnych zadań, które są wykonywane przez oficera.

Wszystkie zadania, które mogą być wykonywane przez oficera-dowódcę lub pracownika sztabu, możemy podzielić na trzy podstawowe grupy:

- a/ zadania proste;
- b/ zadania złożone;
- c/ zadania pośrednie.

Z przedstawionego podziału zadań wynika, że o należnym im zaszeregowaniu decyduje stopień ich złożoności.

Natomiast o stopniu złożoności zadania stanowią:

- a/ fakt, czy sytuacja, w której zadanie jest wykonywane ma istotny lub nieistotny wpływ na jego realizację;
- b/ bezpośrednio korzystanie lub niekorzystanie z uogólnień teoretycznych przy rozwiązywaniu zadania;
- c/ rodzaj czynności, które należy zastosować, by osiągnąć zamierzony wynik.

Zadania proste charakteryzują się tym, że w czasie ich rozwiązywania:

- a/ sytuacja nie wywiera istotnego wpływu na osiągnięcie wyniku;
- b/ brak jest bezpośredniego korzystania z uogólnień teoretycznych;
- c/ występujące czynności opierają się na prostych umiejętnościach i nawykach.

Ten rodzaj zadań ma np. miejsce wówczas, gdy oficer prowadzi zajęcia szkoleniowe z musztry, strzelania i raczej nie jest on typowy w działalności absolwentów ASG.

W działalności absolwentów ASG spotykamy się przede wszystkim z rozwiązywaniem zadań złożonych.

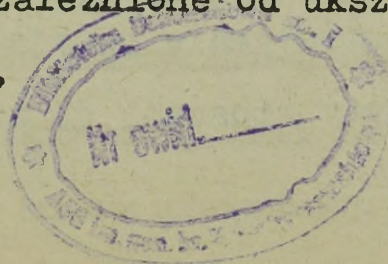
Zadania złożone charakteryzują się tym, że w czasie ich rozwiązywania:

- a/ sytuacja wywiera istotny wpływ na osiągnięcie wyniku;
- b/ występuje bezpośrednio korzystanie z uogólnień teoretycznych;
- c/ występujące czynności opierają się na umiejętności analizowania i uogólniania.

Ma tu miejsce nie tylko korzystanie ze znanych uogólnień lecz również samodzielne tworzenie nowych uogólnień, jak również weryfikacja uogólnień znanych i samodzielnie sformułowanych.

Można zatem powiedzieć, że rozwiązywanie zadań złożonych to zarazem realizowanie koncepcyjnej działalności. Przykładem rozwiązywania zadań złożonych jest działalność oficera-dowódcy lub pracownika sztabu w czasie ćwiczeń taktycznych.

Ze względu na to, iż w procesie rozwiązywania zespołu zadań może wystąpić wzajemne przeplatanie się zadań prostych i złożonych, istnieje podstawa, by oprócz tych wyróżnić jeszcze zadania pośrednie. Zadania pośrednie to drugi, oprócz złożonych, typ zadań charakterystycznych dla działalności absolwentów ASG. Skuteczne rozwiązywanie zadań złożonych i pośrednich przez dowódców oraz pracowników sztabowych jest w poważnej mierze uzależnione od ukształtowania i funkcjonowania ich osobowości.

Biorąc pod uwagę to, że jednym z głównych zadań ASG jest kształtowanie osobowości przyszłych dowódców i pracowników sztabowych należy skonkretyzować ich model osobowy, który będzie spełniał rolę ideału przyświecającego procesowi dydaktyczno-wychowawczemu realizowanemu w czasie studiów.

Analiza zawodu oficera pełniącego różnorodne funkcje dowódcze i sztabowe wskazuje na to, że przedmiotem kształtowania jego osobowości w ramach studiów w ASG powinny przede wszystkim być:

1. Postawa ideowo-moralna.
2. Wiedza.
3. Umiejętności, nawyki i przyzwyczajenia.
4. Charakter.
5. Zainteresowania i zamiłowania do służby wojskowej.

1. Postawa ideowo-moralna

Postawa ideowo-moralna oficera to jego oddanie ideom socjalistycznym, czynne zaangażowanie się w walce o wciele-
nie ich w życie, gotowość do ich obrony z jednoczesnym prze-
strzeganiem wynikających z tych idei zasad i norm współży-
cia międzyludzkiego.

W zakres postawy ideowo-moralnej oficera wchodzi przede wszystkim: głęboki patriotyzm połączony z internacjo-
nalizmem, przestrzeganie nakazów Partii i Rządu, gotowość do
poniesienia trudu /ofiary/ w imię obrony pokojowej pracy
narodu i jego kultury, chętne uczestniczenie w pracy społecz-
nej, przestrzeganie przyjętych norm współżycia między lu-
dźmi, należyty stosunek do najbliższej rodziny /głównie do

żony i dzieci/, dbałość o mienie społeczne, walka z marnotrawstwem, kradzieżą i kumoterstwem, walka z nałogami itp.

Postawa ideowo-moralna oficera jest ściśle związana ze światopoglądem jako systemem przekonań dotyczących podstawowych problemów filozoficznych, pochodzenia i budowy wszechświata, życia na ziemi, człowieka, podstawowych problemów społecznych i politycznych, zasad etyki itp.

2. Wiedza

Wiedza absolwenta ASG to zespół wiadomości taktyczno-operacyjnych, filozoficznych, socjologicznych, ekonomicznych, politycznych, pedagogiczno-psychologicznych i ogólnych.

Proces nauczania w ASG w zakresie powyższej problematyki sprowadza się do realizowania dwóch podstawowych zadań:

1. Przekazania wiadomości teoretycznych ze szczególnym uwzględnieniem praw i prawidłowości.
2. Uzbrojenia słuchaczy w wiadomości praktyczne dotyczące głównie stosowania wiedzy teoretycznej w praktycznej działalności. Szczególnie chodzi tu o przekazanie reguł i metod działania oficera w roli dowódcy i pracownika sztabu.
3. Przekazanie wstępnych wiadomości metodologicznych, stanowiących podstawę do prowadzenia prac badawczych w dziedzinach taktyczno-operacyjnej, szkolenia i wychowania.

3. Umiejętności, nawyki i przyzwyczajenia

Wszystkie umiejętności, nawyki i przyzwyczajenia kształtowane w ramach studiów w ASG można podzielić na:

1. Umiejętność stosowania wiedzy teoretycznej w rozwiązywaniu praktycznych problemów w nowych sytuacjach a tym samym wiązania teorii z praktyką.
2. Umiejętność twórczego, koncepcyjnego rozwiązywania problemów taktyczno-operacyjnych.
3. Umiejętność dowodzenia:
  - a/ umiejętności organizacyjne i kierownicze;
  - b/ poczucie rzeczywistości taktyczno-operacyjnej; realność analizy i oceny zjawisk oraz kalkulacji sił w czasie i przestrzeni;
  - c/ spostrzegawczość i wyobraźnia taktyczno-operacyjna;
  - d/ umiejętność samodzielnego myślenia /kategoriami taktyczno-operacyjnymi/ i działania;
  - e/ umiejętność kojarzenia, przewidywania i wnioskowania;
  - f/ umiejętność formułowania myśli w słowie i piśmie;
  - g/ umiejętność przewidywania konfliktów i trudności;
  - h/ umiejętność orientowania się w terenie;
  - i/ umiejętność podejmowania decyzji i rozkazodawstwa oraz rozumnego ryzyka;
  - j/ umiejętność wychowawczego oddziaływania na podwładnych;
  - k/ umiejętność efektywnego działania na innych /nie wyuczonych/ funkcjach;
  - l/ lojalność wobec przełożonych i umiejętność wyrażania swoich poglądów;

- m/ umiejętność dysponowania zasobem sił psychicznych. Odporność psychiczna.
4. Nawyki i przyzwyczajenia związane z dowodzeniem i żołnierskim zachowaniem się.
5. Umiejętności pracy sztabowej:
- a/ umiejętność organizacji pracy sztabowej;
  - b/ umiejętność planowego działania w pracy sztabowej;
  - c/ umiejętność zapewnienia sprawności, szybkości i terminowości w realizacji zadań sztabowych, szczególnie w doprowadzeniu decyzji dowódcy do podwładnych;
  - d/ umiejętność opracowywania dokumentacji sztabowej;
  - e/ kultura pracy sztabowej.
6. Nawyki i przyzwyczajenia pracy sztabowej:
- a/ automatyzowanie niektórych czynności mechanicznych;
  - b/ kształtowanie pożytecznych przyzwyczajzeń.

4. Charakter

Charakter to jedność stosunków do rzeczywistości oraz sposobów zachowania się, których motywami są te stosunki. Stanowi on układ utrwalonych sposobów realizowania stosunków do rzeczywistości /Smirnow/.

W procesie dydaktyczno-wychowawczym w ASG przedmiotem kształtowania słuchaczy w zakresie charakteru są:

1. Stosunek do swoich obowiązków /pracowitość, dokładność, punktualność, inicjatywa, aktywność, poczucie odpowiedzialności, systematyczność, przestrzeganie tajemnicy, pryncypialność itp./.
2. Stosunek do podwładnych /wymagalność, uczciwość, sprawiedliwość, stanowczość, taktowność itp./.

3. Stosunek do przełożonych /zdyscyplinowanie, lojalność, szczerść, prawdomówność itp./.
4. Stosunek do samego siebie /ambicja, poczucie honoru, odwaga itp./.
5. Zainteresowania i zamiłowania do służby wojskowej

W celu należytego przygotowania słuchaczy do wydajnego spełniania funkcji dowódczych i sztabowych proces dydaktyczno-wychowawczy w ASG oprócz ~~postawy~~ ideowo-moralnej, wiedzy, umiejętności, nawyków, przyzwyczajzeń i charakteru zakłada również kształtowanie:

1. Zainteresowań zawodowych.
2. Zainteresowań pozazawodowych.
3. Zamiłowania do służby wojskowej ściśle związanej ze stanem na straży interesów ojczyzny i socjalizmu.
4. Zakres treści programowych

/płk prof. R. Wojtowicz, płk dypl. Z. Hendrys/

Zakres treści programowych nakreślony jest aktualnym /zakładanym/ poziomem wiedzy i umiejętności kandydata oraz przyjętym modelem absolwenta /oficera dyplomowanego/ czyli efektem końcowym studiów.

1. Aktualny /zakładany/ poziom wiedzy kandydata obejmuje program szkoły oficerskiej /w latach nauki kandydata/ oraz program szkolenia oficerskiego w jednostkach. Zwykle jednak wiedza kandydata nie jest w pełni zaktualizowana. Stąd, obok rosnących wymagań od kandydatów, w doborze treści programowych należy się kierować zasadą aktualizowania wiedzy słuchacza.

O aktualnym /zakładanym/ poziomie wiedzy kandydata decyduje program szkoły oficerskiej. Im szerszą obejmuje wiedzę /zwłaszcza ogólną/, tym w większym stopniu odciąża akademickie treści programowe. Takich zmian, np. należy oczekiwać z chwilą przybycia kandydatów - absolwentów ~~WSP~~.

Okresowo ustalany jest najniższy szczebel dowodzenia, w zakresie którego kandydaci na studia muszą posiadać wiedzę i doświadczenie praktyczne. Jak dotąd takim szczeblem jest batalion, co powoduje, że szczebel pułku zapoczątkowuje studia taktyczne w akademii. Każda zmiana w dół /kompania/, czy w górę /pułk/ wymaganego stażu kandydatów powodować będzie bądź rozszerzenie treści programowych /wówczas studia zapoczątkuje batalion/, bądź ich zawężenie /kiedy studia zapoczątkuje dywizja/. Obowiązuje tu zasada ujmowania jako najniższego - szczebla bezpośrednio nadrzędnego w stosunku do wymaganego od kandydata, na którym odbyć powinien staż praktyczny przed przybyciem do Akademii. Omawiana zasada ma na celu przestrzeganie kolejności w nauczaniu: od łatwiejszego do trudniejszego.

2. Przyjęty model absolwenta określa górny pułap w doborze treści programowych. Praktyczny wykładnik modelu oficera stanowią cele studiów. One to, określając co słuchacz powinien znać i umieć, a z czym zapoznać się i o czym mieć pojęcie, wskazują do objęcia jakich stanowisk i na jakim szczeblu winien być on przygotowany /znać, umieć/, a w czym się tylko orientować /zapoznać się, mieć pojęcie/. Jeśli na przykład słuchacz przygotowywany jest do pracy na szczeblu dywizji to zapoznawany jest ze szczeblem

nadrzędnym - armią. Różne szczeble dowodzenia /końcowe/, do których słuchacz jest przygotowywany powodować będą różny zakres treści programowych. Im szczebel wyższy - tym większy zakres treści programowych i odwrotnie. Różny będzie również charakter treści programowych.

3. Sam tylko fakt, że słuchacz przygotowywany jest do sprawowania konkretnych funkcji na ściśle określonym szczeblu silnie akcentuje potrzebę wiązania wiedzy teoretycznej z umiejętnościami praktycznymi według zasady, iż z pierwszej wynika druga. Wiedza teoretyczna, począwszy od podstawowej, a skończywszy na stosowanej, poszerza horyzonty myślowe słuchacza; odpowiednio podana - zaszczepia niepokój twórczy i pobudza do poszukiwań i dociekań; stanowi wreszcie, jako zbiór zasad i pewnych prawidłowości, podstawę do wyrabiania praktycznych umiejętności słuchacza. Umiejętności praktyczne, natomiast, to nic innego jak umiejętność wykorzystania zdobytej wiedzy teoretycznej dla rozwiązywania konkretnych problemów sytuacyjnych na mapie i w terenie w aspekcie przede wszystkim taktycznym, lecz bez udziału wojsk. Stąd niekiedy wyrażany jest pogląd, że tak rozumiane umiejętności praktyczne są formą pogłębiania i ugruntowywania wiedzy teoretycznej. Pogląd ten jest o tyle słuszny, że objęcie funkcji szczebla np. dywizyjnego bez względu na stopień opanowania tej problematyki w akademii, uwarunkowany jest odbyciem stażu na kolejnych szczeblach dowodzenia oraz szeregiem innych cech możliwych do nabycia tylko na drodze praktycznego dowodzenia.

Ważną więc jest rzeczą ustalenie uzasadnionych proporcji czasowych pomiędzy formami szkolenia z wiedzy teoretycznej, a tym co nazywamy wyrabianiem umiejętności praktycznych.

Najogólniej rzecz biorąc kierujemy się tu następującą zasadą: wiedza teoretyczna powinna zobrazować najważniejsze zasady, prawidłowości, prawa i uwarunkowania, jakie tworzą te prawa w określonym działaniu; natomiast materiał szczegółowy /detale/ powinien być ujmowany tylko w układzie sytuacyjnym; w układzie sytuacyjnym jest również właściwe miejsce dla kwestii skojarzeniowych znanych już teoretycznie zasad, prawidłowości i uwarunkowań. W tej mierze /kwestie skojarzeniowe/ wyrabiane są nawyki w rozwiązywaniu problemów sytuacyjnych. Tym bardziej więc konieczna jest ostrożność w ustalaniu omawianych proporcji, bowiem niedaleka jest droga od uzasadnionych i potrzebnych nawyków do szkodliwego schematyzmu.

Logicznie powiązana jest z tym zasada jedności kształcenia indywidualnego i zespołowego. Z charakteru akademii jako uczelni wyższej wynika, że kształcenie indywidualne /odbiór wykładu, samokształcenie itp./ powinno być zasadnicze. Niemniej jednak nie można zapominać o wiążącym przedmiocie naszej uczelni - taktyce i sztuce operacyjnej. A w taktyce i sztuce operacyjnej mimo wszystko, ćwiczenia, które służą wyrabianiu wspomnianych już umiejętności praktycznych dominują jako forma szkolenia. Dominować będą zatem i zespołowe metody zajęć, jako że ćwiczenie jest najbardziej jaskrawym przykładem zespołowej metody kształcenia.

Toteż problem w tym, aby ćwiczenia pozwoliły również w określonym zakresie na kształcenie indywidualne i wynikały z tego ostatniego. Przystwojenie sobie wiedzy teoretycznej głównie polegać będzie na kształceniu indywidualnym, a ugruntowanie tej wiedzy i przystwojenie sobie praktycznych umiejętności - głównie na kształceniu zespołowym.

4. Układ treści programowych podporządkowany jest wiodącej roli taktyki i sztuki operacyjnej w naszej uczelni. Obowiązuje więc swojego rodzaju hierarchizacja w tym układzie. Na punkcie szczytowym tego układu stoi taktyka i sztuka operacyjna. Jej podporządkowane są inne przedmioty taktyczno-operacyjne o charakterze specjalistycznym, tym ostatnim - przedmioty techniczno-specjalistyczne, z kolei im podporządkowane są przedmioty ogólne /matematyka, fizyka, podstawy radioelektroniki itp./. Stąd odpowiednie uporządkowanie p przedmiotów jest niezbędne. Oczywiście różne przedmioty w różnej skali służą także celom ogólnorozwojow^{ym} słuchacza i w tym aspekcie ich układ może być podyktowany możliwościami czasowymi w sposób bardziej niezależny od wymogów taktyczno-operacyjnych.

W myśl powyższego układ treści programowych podzielony jest na cztery działy przedmiotowe:

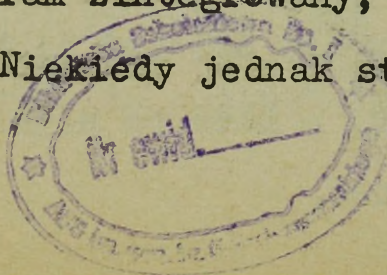
- taktyczno-operacyjny,
- społeczno-ekonomiczny,
- ogólny,
- specjalny i techniczny.

Dział taktyczno-operacyjny stanowi swojego rodzaju syntezę treści programowych i zarazem określa profil studiów,

rzutując odpowiednio na pozostałe działy, a przede wszystkim na dział specjalny i techniczny. Działy: społeczno-polityczny i ogólny ze względu na swą odrębność i podstawowe ujmowanie problemów, są w zasadzie jednakowe na wszystkich profilach studiów. Niektóre profile studiów mogą nie posiadać wyodrębnionego działu przedmiotów specjalnych i technicznych /na przykład profil ogólnowojskowy/. Profil studiów określa charakter działu przedmiotów operacyjno-taktycznych. Jeśli w tym dziale dominować będzie taktyka ogólna, to wskazywać to będzie na profil ogólnowojskowy. Jeśli natomiast taktyka lotnictwa - to profil lotniczy itp. Do tego dostosowany jest zestaw i charakter innych specjalistycznych przedmiotów taktyczno-operacyjnych omawianego działu przedmiotowego oraz charakter działu przedmiotów specjalnych i technicznych.

Powyższe dotyczy wyraźnie wyspecjalizowanych profili studiów stosownie do rodzajów sił zbrojnych i wojsk. Profil studiów można traktować też bardziej szeroko, na przykład w zakresie pojęcia wojsk lądowych. Wówczas wiodącym przedmiotem będzie taktyka ogólna dla wszystkich rodzajów wojsk lądowych. Ewentualne specyficzne potrzeby tych ostatnich mogą być zaakcentowane mniej lub więcej zauważalnym wzrostem taktyki i techniki swojego rodzaju wojsk w stosunku do specjalności ogólnowojskowej i kosztem taktyki ogólnej.

Na studiach podyplomowych typu operacyjnego stosuje się zwykle program zintegrowany, tj. bez wyodrębniania profili studiów. Niekiedy jednak studia podyplomowe typu

operacyjnego mogą być prowadzone w ramach jednego rodzaju sił zbrojnych. Wówczas stosuje się zasady jak dla studiów dyplomowych.

Łatwo więc dostrzec, że treści programowe dostosowuje się do nakazanego akademii profilu studiów.

5. Treści nauczania na poszczególnych latach studiów, chociaż różnią się od siebie w zależności od profili studiów, to jednak podporządkowane są regule stopniowania wiedzy i umiejętności. Na przykład dla profilu ogólnowojskowego przedstawia się to następująco: I rok - pułk, II rok - dywizja, III rok - armia. Nieco inaczej w profilu lotnictwa i OPK: I rok - przedmioty ogólne, specjalne i techniczne oraz wstępne tylko pojęcia z zakresu taktyki, II rok - pułk, III rok - dywizja, KOPK oraz AL /AOPK/. Z porównania łatwo wywnioskować, że:

- a/ dla profilu ogólnowojskowego podstawowy jest I i II rok studiów, III rok jest już tylko ogólnorozwojowym, zapoznawczy. Wszelkie więc zawężenia treści programowych odnosić się będą do III roku /przy założeniu, że dywizja jest celem zasadniczym/;
- b/ dla profilu lotniczego i OPK podstawowy jest II i III rok. I rok dla absolwentów WSO /patrz punkt 1/ może być pominięty. III rok zaś w mniejszym stopniu obejmuje zapoznawczy szczebel operacyjny /AL, AOPK/ niż w profilu wojsk lądowych;
- c/ różnice, o których mowa, wynikają z pewnych właściwości: np. kanwą do rozpatrywania działań plmb jest co najmniej dywizja wojsk lądowych, a DLMB co najmniej armia ogólnowojskowa, dla AL - Front.

Tak więc armia ogólnowojskowa będąca szczeblem zapoznawczym dla profilu ogólnowojskowego, stanowi dla profilu lotniczego niezbędne tło szczebla podstawowego - DL. Tym też tłumaczy się pewne przesunięcie do przodu problematyki lotniczej, bowiem aby zaplanować cykl pl, słuchacze winni mieć za sobą pz /ppanc/ i w części DZ /DPanc/. Możliwości czasowe i stosunkowo duża liczba przedmiotów nie pozwalają w zasadzie rozwiązać tego problemu inaczej. Warto jednak zauważyć, że w końcowym efekcie górny poziom problematyki taktyczno-operacyjnej jest mniej więcej jednakowy i odpowiada aktualnie przyjętym celom studiów w obydwu tych profilach /patrz punkt 2/.

6. Do elementów procesu nauczania odnosi się:

- a/ w zakresie przekazu: wykłady, informacje, samodzielne studia nad literaturą, seminaria, dyskusje, notki problemowe itp.;
- b/ w zakresie wyrabiania umiejętności: ćwiczenia praktyczne i grupowe /przede wszystkim główne/;
- c/ w zakresie utrwalania: ćwiczenia na mapach w klasie i w terenie, ćwiczenia szkieletowe niekiedy z wojskami, podróże, pokazy, praktyki;
- d/ w zakresie sprawdzenia: kolokwia, egzaminy, prace i ćwiczenia sprawdzające.

Z charakteru akademii, jako uczelni wyższej wynikać powinno, że elementy przekazu powinny co najmniej równoważyć elementy wyrabiania umiejętności i utrwalania.

I tak w rzeczy samej jest w sensie globalnym programu. Z tym jednak, że w przedmiotach ogólnych, społeczno-

politycznych i technicznych dominują elementy przekazu, natomiast w dziale przedmiotów operacyjno-taktycznych - elementy wyrabiania i utrwalania umiejętności. Wynika to z syntetyzującego wiedzę wojskową charakteru przedmiotów taktyczno-operacyjnych. Oczywiście owa synteza uwidacznia się w uogólnieniach teoretycznych i rozwiązaniach sytuacyjnych. Niekiedy wyolbrzymia się ponad potrzebę rozwiązania sytuacyjne kosztem przekazu wiedzy a nawet wyrabiania umiejętności praktycznych z taktyki i sztuki operacyjnej.

Warto wreszcie zwrócić uwagę na możliwość częściowego łączenia elementów utrwalania z elementami sprawdzania w toku niektórych ćwiczeń.

II. METODY NAUCZANIA

/płk dr J. Zakrzewski/

1. Pojęcie metody i formy nauczania w studiach akademickich

1. W procesie studiów w ASG stosuje się różnorodne metody oraz formy organizacyjne nauczania. Obydwa te pojęcia, chociaż dotyczą tego samego przedziału metodycznej strony procesu nauczania, zawierają jednak specyficzną swoistą treść merytoryczną, gdyż charakteryzują różne aspekty praktycznej działalności dydaktycznej.

Pod pojęciem metody nauczania rozumiemy bowiem sposoby pracy pracowników dydaktycznych ASG ze słuchaczami, które umożliwiają tym ostatnim opanowanie wiedzy wraz z umiejętnościami i nawykami stosowania jej w praktyce oraz rozwijanie zdolności poznawczych i zainteresowań osobistych. Metody nauczania odpowiadają na pytanie jak uczyć, to znaczy w jaki sposób przekazywać słuchaczom wiedzę wojskową oraz umożliwiać im opanowanie tejże wiedzy i przyswojenie odpowiednich umiejętności i nawyków. Określają one wewnętrzną stronę procesu dydaktycznego, gdyż stwarzają warunki utrzymania między wykładowcami a słuchaczami bezpośredniego kontaktu w postaci tak zwanego sprzężenia zwrotnego.

Natomiast formy nauczania wyrażają zewnętrzną organizacyjną stronę procesu dydaktycznego. Określają one warunki nauczania w jakich odbywa się proces studiów, to jest odpowiadają na pytanie: gdzie, kiedy, w jakim czasie, dla kogo, w jakim układzie i w jakim celu organizuje się dane przedsięwzięcie dydaktyczne. Ponadto warunkują one wzajemne

stosunki między wykładowcami a słuchaczami. W praktyce każde przedsięwzięcie szkoleniowe figurujące w rozkładzie zajęć lub faktycznie przeprowadzone przez pracownika dydaktycznego zalicza się do form organizacyjnych nauczania. Dopiero w ramach określonych form organizacyjnych występują swoiste dla nich metody nauczania.

2. W układzie metod nauczania stosowanych w ASG rozróżnia się metody pracy wykładowców ze słuchaczami w zakresie bezpośredniego nauczania /przekazywania, utrwalania wiedzy i umiejętności/ oraz metody sprawdzania stopnia opanowania tejże wiedzy i umiejętności.

W ramach pierwszego układu występują trzy grupy metod: metody słowne w tym podające /opis, wykład, praca z podręcznikiem/ oraz poszukujące /metoda pytaniowa oraz dyskusja/; metody poglądowe /różne odmiany pokazu, demonstracja filmów szkoleniowych/; metody praktyczne /metoda działania praktycznego - ćwiczenie, trening, metoda laboratoryjna/. Przy sprawdzaniu stopnia opanowania materiału szkoleniowego stosuje się następujące metody: sprawdzenie ustne, prace pisemne, zadania i prace praktyczne, obserwację słuchaczy w czasie ćwiczeń.

3. Wśród form organizacyjnych stosowanych w ASG w procesie studiów należy rozróżnić formy proste, złożone oraz kompleksowe. Do pierwszej grupy zalicza się wszystkie przedsięwzięcia o charakterze audytoryjnym /wykłady, zajęcia praktyczne - ćwiczenia o charakterze techniczno-teoretycznym, seminaria, konferencje, konsultacje/. W ramach form złożonych rozróżnia się: ćwiczenia taktyczno-operacyjne

/ćwiczenia grupowe, gry wojenne, ćwiczenia szkieletowe, udział słuchaczy w ćwiczeniach z wojskami/, podróże polowe /taktyczno-operacyjne, wojskowo-historyczne i wojskowo-geograficzne/. Natomiast praktyki słuchaczy zalicza się do form kompleksowych. Sprawdzanie opanowanej wiedzy i umiejętności przez słuchaczy realizuje się w ramach następujących form organizacyjnych: kolokwiów, egzaminów ustnych i pisemnych, ćwiczeń sprawdzających i egzaminacyjnych w sali lub terenie, egzaminu końcowego /egzamin ustny i obrona pracy dyplomowej/. Ponadto poziom opanowanej wiedzy lub przyswojonych umiejętności sprawdza się w ramach zaliczania przedmiotów i ćwiczeń taktycznych, opracowań indywidualnych słuchaczy /prace indywidualne/.

4. Formy i metody nauczania stosowane w ASG występują we wzajemnym ścisłym związku i zależności, przy czym określonej formie nauczania odpowiada w zasadzie określona metoda. W praktyce każda forma organizacyjna nauczania sama przez się zakłada sposób /przynajmniej główny/ przeprowadzenia danego zajęcia. Jakość i skuteczność zabiegów dydaktycznych uzależniona jest przede wszystkim od wszechstronności i urozmaicenia metod nauczania. Dlatego też prowadząc zajęcia w ramach poszczególnych form organizacyjnych procesu studiów należy posługiwać się szeregiem metod nauczania, przy czym w formach prostych /audytoryjnych/ jedna z tych metod pełni główną rolę, inne zaś mają charakter pomocniczy, spełniając funkcję środków lub czynności metodycznych. Tak np. w zajęciach seminaryjnych stosuje się metodę dyskusji, a ponadto zaś uwzględnia się metody wykładu

/zagajenie dyskusji i podsumowanie/, pokazu, a także metodę pytaniową.

W formach złożonych /kompleksowych/, z uwagi na ich skomplikowaną strukturę organizacyjną, występują już kompleksy metod, przy czym niektóre z nich mogą pełnić samodzielną rolę w ramach poszczególnych zajęć wchodzących w zestaw danej złożonej formy. Tak np. w ćwiczeniu taktycznym zasadnicze znaczenie będzie miała metoda praktycznego działania, oprócz niej jednak w ramach określonych fragmentów ćwiczenia, zasadniczą rolę mogą spełniać inne metody np. metoda wykładu w czasie omówienia, metoda pokazu lub treningu w innych partiach ćwiczenia.

2. Metody słowne

Metody słowne odgrywają w warunkach akademii bardzo istotną rolę. W praktyce metody te znajdują zastosowanie w ramach wszystkich form organizacyjnych procesu dydaktycznego, czy to w charakterze metody głównej, lub też środka metodycznego.

a/ Opis jest najprostszą metodą wśród metod słownych, za pośrednictwem której przekazuje się słuchaczom wiadomości o cechach przedmiotów, faktów oraz zjawisk rzeczywistych lub fikcyjnych. W opisie przedstawia się cechy opisywanych przedmiotów i zdarzeń oraz wyszczególnia się ich części i składowe w logicznym porządku.

W warunkach ASG metoda opisu z reguły występuje jako sposób pomocniczy /środek metodyczny/ stosowany w ramach innych metod spełniających w danym przedsięwzięciu szkoleniowym rolę metody głównej. Jest ona szczególnie przydatna

w przedmiotach społeczno-ekonomicznych, historii sztuki wojennej, geografii wojennej a także dyscyplinach technicznych. W tych przedmiotach opis stosuje się w ramach wykładu. Znajduje on również powszechne zastosowanie w różnych ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych przy przekazywaniu przez wykładowców ustnie lub w formie pisemnej /np. w założeniach/ sytuacji wprowadzających. Ponadto metoda opisu jest nadzwyczaj przydatna przy orientowaniu w terenie oraz we wszystkich odmianach pokazu, zwłaszcza pokazu technicznego /sprzętu, uzbrojenia/ i taktycznego.

Z uwagi na powszechność zastosowania metody opisu w procesie studiów należy dążyć, aby opis faktów, przedmiotów, terenu, zdarzeń był jak najbardziej jasny, zrozumiały i plastyczny, a tym samym pobudzał wyobraźnię słuchaczy. Powinien on być tak skonstruowany i przekazany, aby w umysłach słuchaczy wywoływał rzeczywisty obraz opisywanego faktu lub zdarzenia. Ma to szczególnie duże znaczenie w ćwiczeniach taktycznych, gdyż właściwe, obrazowe i poprawne przekazanie położenia umownie walczących wojsk ma istotne znaczenie w inspirowaniu praktycznej działalności słuchaczy w rozwiązywaniu przez nich konkretnych problemów pola walki.

b/ Metoda wykładu polega na werbalnym przekazaniu słuchaczom określonego całościowego zasobu wiedzy o danym zakresie rzeczywistości. W tym sensie przyjmuje się, że wykład akademicki oprócz elementów opisowych powinien ujmować związki zachodzące /występujące/ między faktami, przedmiotami lub zjawiskami, a więc rozwiązywać określone problemy naukowe, pokazywać osiągnięcia myśli ludzkiej o danym wycinku rzeczywistości w dynamice i w rozwoju. Z uwagi na wielkie

bogactwo sposobów przekazywania treści wiedzy metodą słowną, istnieje szereg rodzajów wykładów.

1. Z punktu widzenia przeznaczenia wykładu, różni się wykłady kursowe i monograficzne. Pierwszy z nich ujmuje część materiału programowego /najczęściej jako temat/, zawierając stosunkowo dużą porcję wiedzy w układzie systematycznym. Daje on wiedzę dość rozległą w ramach danego przedmiotu, ale właśnie z tego powodu potraktowana w sposób dość powierzchowny. Natomiast wykład monograficzny posiada charakter wybitnie teoretyczny, zawiera on głęboką wiedzę, ale tylko w stosunku do jej fragmentu. O ile więc wykład pierwszego rodzaju ujmuje wiedzę od strony ilościowej, to drugi na plan pierwszy wysuwa sprawę jej głębi.

2. W zależności od układu treści wykłady dzielą się na: liniowe, strukturalne i koncentryczne. Pierwszy z nich zawiera wiedzę stosunkowo szeroką jeżeli chodzi o zakres, ale słabo wzajemnie powiązaną. Oddzielne zagadnienia często nie stanowią większych całości i dlatego tworzą one w umyśle słuchaczy raczej izolowane wysepki wiedzy, które łatwo mogą wypaść z pamięci. Tego rodzaju wiadomości nie tworzące logicznego układu trudno wykorzystać w praktycznej działalności. Wykład o budowie strukturalnej przedstawia poszczególne zagadnienia we wzajemnym ścisłym związku i współzależności. W umyśle słuchaczy po wysłuchaniu wykładu powinien powstać określony system wiedzy, którego konstrukcją nosną stanowią prawa, prawidłowości, reguły, zasady, uogólnienia, zaś obudowę: fakty, zjawiska, opisy, dane

taktyczno-techniczne, normy wszelkiego rodzaju. Taką problematykę słuchacz może trwale zapamiętać oraz twórczo stosować w nowych sytuacjach. Wykład o układzie koncentrycznym różni się od poprzedniego tym, że obejmuje w zasadzie jedno zagadnienie, które ujmuje z różnych punktów widzenia.

3. Według ujęcia treści wiedzy można wyróżnić również trzy typy wykładu: najprostszym z nich jest opisowo-systematyczny. Zawiera on obszerną informację w logicznym układzie. Jego ujemną cechą jest przeładowanie treści faktami, opisami, danymi taktyczno-technicznymi co prowadzi do encyklopedyczności. Te mankamenty nie występują już w wykładach analityczno-porównawczych oraz problemowych. Zwłaszcza ten ostatni sposób ujęcia treści wykładu zasługuje na szczególną uwagę. W zajęciach tego typu całość tematu przedstawia się w postaci problemów, wymagających rozwiązania. Wykładowca w toku wykładu formułuje kolejne pytania badawcze o charakterze teoretycznym i następnie w drodze jakby wspólnej ze słuchaczami analizy i rozumowania, ustala sposób rozstrzygnięcia zagadnienia, określając na tej podstawie prawidłowości i zasady swoiste dla danej gałęzi wiedzy. Ten dynamiczny sposób prowadzenia zajęcia zmusza słuchaczy do osobistego zaangażowania się w treść wykładu.

4. Dodatnie strony wykładu:

- wykład umożliwia wykładowcy przedstawić słuchaczom w sposób plastyczny i sugestywny dorobek naukowy w danej dziedzinie, wyjaśnić w oparciu o właściwy i poprawny tok rozumowania istotę związków między przedmiotami i zjawiskami, przedstawić historyczny rozwój i etapy kształtowania się poglądów w różnych dziedzinach wiedzy wojskowej;
- stwarza warunki pracownikom naukowo-dydaktycznym przekazywania słuchaczom własnego dorobku naukowego, dokonania w toku prelekcji weryfikacji własnych poglądów i uświadomienia sobie stopnia poprawności rozumowania i uzasadnienia sformułowanych wniosków;

- najistotniejsze zalety wykładu tkwią w jego emocjonalnych treściach. Tylko poprzez słowne wyłożenie treści wykładu, odpowiednią ekspresję, akcentowanie ważniejszych zagadnień wykładowca jest w stanie zabarwić zajęcie elementami zaangażowania, a dzięki temu odwoływać się nie tylko do rozumu słuchaczy, ale również do ich uczuć, wzbudzać określone zainteresowania oraz kształtować lub utrzymywać właściwe cechy i walory sfery osobowościowej.

Dlatego też wykład jest metodą niezastąpioną przy przekazywaniu materiału trudnego, wymagającego od słuchaczy umiejętności abstrakcyjnego myślenia. Wykład jako metoda ma wielkie walory wychowawcze, gdyż zapewnia ścisły /choć jednostronny/ kontakt między wykładowcą /pracownikiem nauki/ a słuchaczami, umożliwia kształtowanie ich ideowych postaw, ukierunkowywanie zainteresowań, wzbudzanie tendencji do twórczych poszukiwań, wyrabiać dociekliwość badawczą.

5. Ujemne strony wykładu:

- w czasie wykładu stroną aktywną i zaangażowaną jest przede wszystkim wykładowca; słuchacz przez całe zajęcie tego typu może być całkowicie biernym lub w lepszym wypadku spełniać funkcję mechanicznego rejestratora;
- w wykładzie czysto werbalnym w zasadzie brak sprzężenia zwrotnego między wykładowcą a słuchaczem, przez to ten pierwszy może nie orientować się, czy słuchacze podążają za tokiem rozumowania, czy przyswajają treść przekazywanej wiedzy.

Ponadto wykład jako metoda słowna i o charakterze podającym, nie sprzyja kształtowaniu się samodzielności w myśleniu i rzecz jasna nie może mieć wpływu na wyrabianie określonych umiejętności praktycznych. Z tych też przyczyn w warunkach uczelni dowódczo-sztabowej wykład nie może spełniać roli metody głównej. Z uwagi jednak na te zalety, które bezsprzecznie dobry wykład posiada, należy i tę metodę w odpowiedni sposób wykorzystywać w procesie studiów również w ramach przedmiotów taktyczno-operacyjnych. W dyscyplinach społeczno-ekonomicznych, historycznych oraz w naukach optymalizacyjnych /teoria badań operacji, cybernetyka/ wykład stanowi nadal metodę podstawową. Z tych względów dalsze doskonalenie metodyki wykładu ma niewątpliwie ważne znaczenie również w warunkach ASG.

6. W warunkach uczelni prowadzi się systematyczną działalność w zakresie uatrakcyjnienia i doskonalenia wykładu, między innymi poprzez:

- uwzględnianie w procesie studiów przede wszystkim wykładów analityczno-porównawczych i problemowych o budowie strukturalnej z wykorzystaniem technicznych środków metodycznych /rzutników, projektorów do filmów i przeźroczy, tablic, magnetofonów itp./, dąży się również do wprowadzenia wykładów monograficznych;
- stosowanie w ramach wykładu innych metod jako czynności metodycznych /pokazu, dyskusji/;
- powierzanie wygłaszania wykładów pracownikom naukowo-dydaktycznym najlepiej przygotowanym pod względem merytorycznym i metodycznym.

c/ Jedną z ważnych metod nauczania jest praca słuchaczy z podręcznikiem. Sposób ten również zalicza się do metod słownych, gdyż podręcznik zawiera przecież werbalny przekaz nauczyciela ujęty w pisemnej formie. W warunkach uczelni dowódczo-sztabowej można wyróżnić trzy rodzaje materiałów szkoleniowych o charakterze podręcznikowym, które wykorzystuje się w procesie studiów:

1. Dokumenty i materiały zawierające obowiązujące zasady taktyczno-operacyjne oraz regulujące tok życia wojskowego, w tym proces szkolenia /regulaminy, instrukcje, przepisy, normatywy, rozkazy i zarządzenia, sprawozdania itp./.

2. Literaturę fachową /podręczniki opublikowane przez nadrzędne i inne organa służbowe oraz opracowane przez uczelnię; skrypty, opracowania metodyczne, rozprawy i publikacje stanowiące dorobek kadry naukowo-dydaktycznej uczelni; czasopisma i wydawnictwa książkowe o charakterze fachowym/.

3. Źródła /materiały źródłowe i dokumentacja archiwalna/.

Każdy z wyszczególnionych rodzajów materiałów szkoleniowych ma określone wartości poznawcze i dydaktyczne. Głęboka znajomość dokumentacji pierwszego typu, zwłaszcza regulaminów i normatywów /taktyczno-operacyjnych/ stanowi podstawę dla słuchaczy do praktycznej działalności czy to w procesie studiów w ramach ćwiczeń, czy też po ukończeniu nauki przy wykonywaniu obowiązków służbowych. Z punktu widzenia pogłębiania wiedzy teoretycznej oraz rozwijania

umiejętności koncepcyjnego i twórczego myślenia niezbędna jest znajomość literatury fachowej, która zawiera uzasadnienie teoretyczne /i historyczne/ aktualnych założeń taktyczno-operacyjnych oraz umożliwia zapoznanie się z aktualnymi poglądami na podstawowe problemy teorii i praktyki wojskowej. Z tego też powodu studiowanie przez słuchaczy określonej dokumentacji źródłowej i archiwalnej ma również istotny sens, gdyż zapoznanie się z oryginalną dokumentacją historyczną oraz dziełami klasyków i teoretyków różnych dziedzin myśli naukowej /filozofii, teorii wojennych/ poszerza znacznie horyzonty poznawcze, stanowi podstawę do dalszych samodzielnych badań i prac w dziedzinie rozwoju wiedzy wojskowej. Duże walory wychowawcze ma również literatura piękna, zwłaszcza o tematyce wojskowo-historycznej. Poszczególne dzieła poświęcone tradycjom oręża polskiego, przekazujące w wydarzeniach i postaciach literackich fikcyjnych i rzeczywistych piękno historii polskiej wojskowości, pozwalają w głębszy sposób kształtować postawy patriotyzmu i szlachetnej dumy narodowej.

Wielkie znaczenie posiada przyswojenie przez słuchaczy umiejętności korzystania ze zbiorów posiadanych przez uczelnię oraz nabycia wprawy w samodzielne studiowanie i przyswajania treści zawartych w piśmiennictwie naukowym. Z tych względów już na początku studiów występuje konieczność zapoznania słuchaczy z zasadami pracy umysłowej i naukowej, sposobami szybkiego i dokładnego czytania, a także techniką sporządzania konspektów z przeczytanych i przestudiowanych tekstów naukowych oraz z zasadami wypełniania

fiszek bibliograficznych. /W ostatecznej redakcji przewiduje się rozwinięcie powyższego punktu, między innymi zamieszczenie przykładowego konspektu tekstu taktyczno-operacyjnego i z historii sztuki wojennej oraz wzorów fiszek bibliograficznych/.

d/ Metoda pytaniowa. Metodę powyższą, w odróżnieniu od poprzednio wymienionych sposobów pracy dydaktycznej o charakterze podającym /biernym/, zalicza się do metod poszukujących /aktywnych/.

W studiach akademickich pytanie jest istotnym elementem wszystkich aktywnych metod nauczania. Występuje ono we wszystkich formach organizacyjnych nauczania zakładających utrwalenie i sprawdzenie poziomu opanowanej wiedzy teoretycznej oraz praktycznej. Dlatego też nabycie przez wykładowców umiejętności w poprawnym formułowaniu pytań dydaktycznych ma ważne znaczenie w procesie dydaktycznym.

Charakterystyka pytania w ogóle. Istota pytania dydaktycznego jako pytania pozornego. Budowa pytania: założenie pytania, elementy wiadome jako tak zwana wiedza wyjściowa oraz niewiadoma, to jest to czego wykładowca chce dowiedzieć się od słuchacza. Pytania rozstrzygnięcia i pytania dopełnienia /uzupełnienia/. Rodzaje odpowiedzi: odpowiedzi właściwe i niewłaściwe, wprost i nie wprost, wyczerpujące i niewyczerpujące /przykłady pytań i odpowiedzi/.

Rodzaje pytań dydaktycznych. Z punktu widzenia logiki procesu dydaktycznego można rozróżnić pytania przygotowawcze /stosowane na początku zajęć lub przy przejściu do nowego zagadnienia/, naprowadzające /ułatwiający rozwiązywanie

danego zadania/ oraz zbiorcze /uogólniające/. Ze względu na treść merytoryczną pytań i odpowiedzi rozróżnia się: pytania formalne /wymagające nieskomplikowanej odpowiedzi na podstawie posiadanej wiedzy/ oraz pytania problemowe. Istota pytania problemowego, zawiera niewiadomą, której wyjaśnienie lub rozwiązanie wymaga od słuchaczy samodzielnego i twórczego zastosowania uprzednio zdobytej wiedzy w nowej sytuacji, a nawet zakłada /ewentualnie/ konieczność zdobycia nowej wiedzy merytorycznej lub metodologicznej. /Przykłady pytań problemowych z różnych dziedzin wiedzy wojskowej/.

e/ Następna metoda słowna zaliczana do metod aktywnych jest dyskusja. Istota dyskusji polega na nieskrępowanej wymianie poglądów uczestników danego zajęcia /posiedzenia/ na określony temat. Celem zaś jest omówienie, zgleźbienie pod względem teoretycznym oraz uogólnienie niektórych zagadnień i problemów naukowych. Metoda dyskusji jest stosowana przede wszystkim w ramach seminariów, a ponadto na wszelkiego rodzaju posiedzeniach, sesjach i konferencjach o charakterze dydaktyczno-naukowym. Elementy dyskusji występują we wszystkich prawie formach organizacyjnych stosowanych w uczelni zwłaszcza w ramach zajęć praktycznych oraz ćwiczeń taktycznych wszelkiego rodzaju, ale w tych wypadkach spełniają one raczej funkcję czynności metodycznej.

Wartość dyskusji jako metody zależy od szeregu czynników, zwłaszcza zaś od: treści i tematu dyskusji oraz sposobu wprowadzenia do dyskusji /treść zagadnień do

dyskusji i pytań dyskusyjnych/, przygotowania się do dyskusji ze strony jej uczestników, umiejętności kierownika dyskusji prowadzenia zajęcia tego typu.

W dyskusji uporządkowanej należy wyróżnić trzy składniki: nawiązanie dyskusji, prowadzenie i zebranie wyników dyskusji. /Przewiduje się rozwinięcie powyższych punktów/.

3. Metody poglądowe

1. Metodę poglądowego zapoznania słuchaczy z przedmiotami, zjawiskami, działaniami lub ich obrazowymi przedstawieniami nazywamy pokazem lub demonstracją /od łacińskiego wyrazu "demonstro", co znaczy pokazuję, wyjaśniam, dowodzę/. Istota pokazu polega na tym, że umożliwia on współdziałanie obu układów sygnałowych, to znaczy pozwala na określenie przebiegu i wyniku obserwacji za pomocą słowa, Przy czym słowa te odgrywają w procesie obserwacji rolę pomocniczą, zaś obrazy rzeczy i zjawisk odbijające się w świadomości słuchaczy - ~~rolę~~ rolę główną.

W studiach akademickich, z uwagi na konieczność kształcenia słuchaczy w zakresie umiejętności abstrakcyjnego myślenia, metoda poglądowości nie może mieć znaczenia decydującego. Niemniej jednak zastosowanie tej metody, przy wykorzystaniu wszystkich jej walorów, jest powszechne. Między innymi dzięki przeprowadzeniu różnorodnych pokazów, sprzętu wojskowego i uzbrojenia oraz działań wojsk istnieje możliwość zapoznania słuchaczy z aktualnym stanem techniki bojowej znajdującej się albo wchodzącej na uzbrojenie wojsk

oraz zademonstrowanie wzorowych sposobów organizacji i prowadzenia działań bojowych. Organizowanie ćwiczeń szkieletowych oraz podróży polowych w różnorodnych warunkach terenowych stwarza wykładowcy szansę zapoznania słuchaczy ze specyfiką geograficzno-topograficzną ważniejszych kierunków i rejonów o charakterze taktyczno-operacyjnym naszego kraju.

Wielkie znaczenie ma również wykorzystanie w procesie studiów w ramach zajęć ze słuchaczami, pomocy naukowych i technicznych środków metodycznych. Posługiwanie się schematami, wykresami, rzutnikami wszelkiego rodzaju, obrazami w postaci przeźroczy czy też filmów szkoleniowych znacznie intensyfikuje proces nauczania i zwiększa jego efektywność. Tego rodzaju pomoce umożliwiają przedstawienia słuchaczom zjawisk niemożliwych do zademonstrowania w naturalnych warunkach /wyświetlanie filmów o skutkach rażącego działania broni jądrowej, techniki wojennej państw kapitalistycznych itd./.

2. W warunkach akademii stosuje się pokazy: przedmiotów /sprzętu/, czynności /poprawne wygłoszenie rozkazu bojowego przez wykładowcę/, działania /ćwiczenia pokazowe/, terenu /w trakcie ćwiczeń taktycznych i podróży polowych/ oraz obrazów przedmiotów, zjawisk, czynności i działania. Jeżeli pokaz zajmuje poważną część zajęcia i ma zasadnicze znaczenie z punktu widzenia jego treści, wtedy spełnia on funkcję metody szkolenia, jeśli natomiast służy jako ilustracja treści danego zajęcia i jest jego uzupełnieniem, wówczas spełnia rolę czynności metodycznej. W warunkach uczelni ta druga funkcja pokazu jako metody, jest najbardziej powszechna.

3. W procesie nauczania stosuje się w akademii następujące techniczne i mechaniczne środki nauczania: pomoce i urządzenia wizualne; pomoce i urządzenia audytywne i audiowizualne /przewiduje się wyszczególnienie wymienionych środków i pomocy/^{1/} oraz urządzenia techniczne, kompleksowe dla celów szkolenia taktyczno-operacyjnego /sala- stanowiska dowodzenia, wozy dowodzenia/ i zasady ich wykorzystania.

4. Gabinety metodyczne akademii: ~~ich~~ wyposażenie, przeznaczenie i wykorzystanie w procesie nauczania.

4. Metody praktyczne

a/ Z wymienionej grupy metod w nauczaniu akademickim podstawowe znaczenie posiada metoda działania praktycznego /ćwiczenia/^{2/}. Działanie praktyczne słuchaczy w ramach ćwiczeń taktycznych ma jednak w warunkach akademii nie tylko na celu wyrabianie określonych umiejętności praktycznych w dziedzinie rzemiosła wojskowego, ale również służy do nabycia wprawy w myśleniu kategoriami taktyczno-operacyjnymi, pogłębiania i utrwalania już zdobytej wiedzy oraz jej zastosowania w rozwiązywaniu skomplikowanych problemów walki i operacji. Działania praktyczne mogą nosić różnorodny charakter w zależności od przedmiotu, celu i treści danego zajęcia oraz stopnia zaawansowania słuchaczy. Rozróżnia się

1/ Płk dypl. M. Kaznowski, ppłk dypl. S. Drozd: Techniczne środki metodyczne. ASG, 1968. Bibl. Szkol. ASG.

2/ Zgodnie z klasyfikacją dokonaną przez prof. W. Okonia w grupie metod praktycznych wyróżnia się: ćwiczenie, wycieczka oraz metoda laboratoryjna. Z uwagi na inne terminologiczne znaczenie pojęcie ćwiczenia w warunkach wojska /jako formy organizacyjnej/ metoda ta w niniejszym materiale została ujęta pod nazwą - metoda działania praktycznego.

przy tym działania praktyczne typu fizycznego oraz działania typu umysłowego. W warunkach uczelni metoda pierwszego typu odgrywa drugorzędną rolę. Stosuje się ją w sporadycznych wypadkach w czasie ćwiczeń i podróży polowych w terenie oraz na zajęciach z wychowania fizycznego i ma na celu utrzymanie słuchaczy w sprawności fizycznej /piesze wycieczki, wspinaczki górskie, treningi narciarskie lub ćwiczenia gimnastyczne/.

Zasadnicze znaczenie w kształceniu słuchaczy spełniają natomiast działania praktyczne typu umysłowego. Jest to bowiem metoda wybitnie aktywna, kształtująca samodzielność myślenia i działania słuchaczy i z tego powodu stosowana we wszystkich ćwiczeniach taktycznych. Ma ona przede wszystkim na celu kształtowanie umiejętności słuchaczy w zakresie rozwiązywania problemów organizacji i prowadzenia walki i operacji. Poprzez wykonanie szeregu zadań praktycznych słuchacze z jednej strony powinni zdobyć określone nawyki w praktycznych czynnościach sztabowych /orientowaniu się w terenie, prowadzeniu mapy roboczej, posługiwaniu się technicznymi środkami łączności, opracowywaniu dokumentacji bojowej, kierowaniu zespołami oficerów itp./, z drugiej zaś - osiąść umiejętności w operowaniu wiedzą teoretyczną, stanowiącą podstawę do podejmowania prawidłowych decyzji taktyczno-operacyjnych.

Rozwiązywanie zadań tego rodzaju przyzwyczajają słuchaczy do różnych operacji umysłowych: porównywania, analizowania, syntetyzowania, wnioskowania, abstrahowania i uogólniania. Ponadto wyrabiają umiejętności doboru metod i środków pracy oraz przewidywania ewentualnych skutków czynności.

Poprzez metodę działania praktycznego słuchacze nabywają wprawy w koncepcyjnym myśleniu, uświadamiają znaczenie w studiach taktyczno-operacyjnych więzi między teorią a praktyką, konieczności teoretycznego uogólniania praktycznego doświadczenia.

Wśród metod działania praktycznego typu umysłowego należy wyróżnić działania naśladowcze, działania kierowane zadaniami oraz działanie o charakterze twórczym. W studiach akademickich najczęstsze zastosowanie znajduje metoda działania praktycznego kierowanego zadaniami. Stosowana jest ona w ramach zajęć praktycznych, ćwiczeń grupowych, gier wojennych i ćwiczeń szkieletowych, w których toku słuchacze wykonują określone zadanie praktyczne, ale w zasadzie pod kierownictwem wykładowcy. Znacznie większy element samodzielności występuje przy opracowaniu przez słuchaczy prac indywidualnych, ćwiczeń egzaminacyjnych oraz prac dyplomowych. W tym ostatnim przypadku występują już pewne elementy działania o charakterze twórczym.

Postulaty dydaktyczne, których przestrzeganie jest warunkiem skuteczności metody działania praktycznego:

- przed przystąpieniem do zajęć o charakterze praktycznym słuchacze powinni zapoznać się z teoretyczną stroną zagadnienia tak, aby w toku zajęć i wykonywania określonych prac mogli posługiwać się oraz korzystać z zaleceń teorii przy rozwiązywaniu określonych zadań praktycznych;
- po cyklu zajęć praktycznych zaleca się przeprowadzić zajęcia teoretyczne /seminaria, dyskusje naukowe/, w ramach których słuchacze mieliby możliwość uogólnić zdobyte

doświadczenie praktyczne w postaci szeregu wniosków o charakterze teoretycznym;

- w celu pobudzenia zainteresowań słuchaczy studiowaną problematyką i zmuszenie ich do działania o charakterze jak najbardziej samodzielnym /twórczym/ treść zajęć praktycznych /ćwiczeń wszelkiego rodzaju/ powinna być maksymalnie problemowa, a stawiane słuchaczom zadania stosunkowo skomplikowane, wymagające w celu ich rozwiązania znacznego wysiłku umysłowego i uprzedniego posiadania głębokiej wiedzy;
- trwałe kształtowanie określonych umiejętności praktycznego działania umysłowego uzależnione jest również od ilości powtórzeń i właściwego zaplanowania oraz umiejscowienia ćwiczeń w toku studiów.

b/ Metoda laboratoryjna polega na wykonywaniu przez słuchaczy określonych samodzielnych prac o charakterze badawczym, w laboratoriach, warsztatach i ośrodkach obliczeniowych lub też w warunkach naturalnych w jednostkach wojskowych. Metodę laboratoryjną stosuje się przede wszystkim w wyższych szkołach technicznych /medycznych/, niemniej jednak może być ona stosowana z powodzeniem w ramach nauczania taktyczno-operacyjnego. Zastosowanie tej metody jest możliwe z uwagi na zwrócenie coraz większej uwagi w studiach na metodykę badań naukowych oraz ze względu na wprowadzenie do praktyki szkolenia taktyczno-operacyjnego matematycznych sposobów rozwiązywania niektórych zagadnień organizacyjnych. Współczesna technika obliczeniowa /elektronowe maszyny obliczeniowe/ oraz najnowsze metody optymalizacyjne /metoda

badan operacji, metody analizy sieciowej itd./ umożliwiają w warunkach ASG opracowywanie przez słuchaczy odpowiednich programów i rozwiązywanie w ośrodku obliczeniowym uczelni takich zagadnień taktyczno-operacyjnych, jak: wykorzystanie środków napadu jądrowego, obliczanie najlepszych wariantów ugrupowania marszowego, określanie możliwości wojsk i środków pokonywania przeszkód wodnych itd. Istnieje również możliwość obarczania słuchaczy, w ramach wykonywania przez nich prac indywidualnych lub dyplomowych, zadaniami przeprowadzenia samodzielnych badań /obserwacji, eksperymentów/ w zakresie określonych problemów taktycznych lub dydaktyczno-wychowawczych w trakcie praktyki w jednostkach wojskowych.

c/ Trening jest metoda nauczania polegającą na wielokrotnym powtarzaniu określonych czynności lub działań/motorycznych lub umysłowych/, w celu wyrobienia u słuchaczy określonych umiejętności i nawyków. Poprzez trening uzyskuje się zwiększenie stopnia sprawności w wykonawstwie danych czynności /działań/ oraz podnosi się trwałość nabytych umiejętności i nawyków. Poprzez systematyczne treningi wyrabia się u słuchaczy określone trwałe umiejętności pracy sztabowej, a więc prowadzenia map roboczych, posługiwania się technicznymi środkami łączności, przestrzegania zasad tajnego dowodzenia, opracowywania dokumentów sztabowych. Wielką wartość mają treningi w zakresie wyrabiania trwałych umiejętności sprawnego myślenia kategoriami taktyczno-operacyjnymi, posługiwania się terminologią wojskową, wygłaszania rozkazu bojowego itp.

III. FORMY NAUCZANIA

1. Formy audytoryjne

/zespół pod kierownictwem płk prof. Madejskiego/.

W warunkach Akademii do form audytoryjnych zalicza się: wykład, seminarium oraz ćwiczenie /zajęcie/ praktyczne.

a/ Wykład /kursowy i monograficzny/

1. Wykłady w Akademii Sztabu Generalnego w zasadzie planują poszczególne katedry według swoich specjalności/kierunków nauczania/. Forma wykładu zapoczątkowuje cykl szkolenia przerabianej tematyki /natarcie, obrona, obrona powiatu, województwa itp./. W szkoleniu ASG z punktu przeznaczenia stosuje się wykłady: inauguracyjne, wprowadzające, kursowe, rzadziej monograficzne i uogólniające.

Wykład inauguracyjny zapoczątkowuje rok szkolny i jest wygłaszany dla całej kadry naukowej i słuchaczy. Najczęściej z wykładem inauguracyjnym występują przedstawiciele MON, w wyjątkowych wypadkach wykład może być wygłaszany przez szefów profilujących katedr lub komendanta akademii czy jego zastępcę. W treści swojej wykład inauguracyjny ukierunkowuje poglądy na profilującą tematykę roku szkoleniowego w ASG.

Wykład wprowadzający zapoczątkowuje określony temat nauczania na danym kursie. Jest on opracowywany i wygłaszany przez szefów odnośnych katedr /profilujących w stosunku do danego tematu nauczania/.

Wykłady kursowe są wygłaszane przez kadrę naukową poszczególnych katedr, mających współudział w nauczaniu danego tematu. Opracowywane i wygłaszane są przeważnie przez samodzielnych pracowników naukowych danej katedry. W treści swojej zawierają stosunkowo dużą ilość godzin, często o charakterze wyłącznie użytkowym w układzie systematycznym, ale w sposób dość ogólnikowy.

Wykłady monograficzne przeprowadzane są przeważnie na żądanie słuchaczy II i III roku studiów. Są one opracowywane i wygłaszane przez kadrę naukową specjalizującą się w żądanej problematyce. W treści swej zawierają głęboką wiedzę, ale w odniesieniu do jej fragmentu.

Wykłady uogólniające są przeprowadzane na zakończenie nauczanej tematyki w poszczególnych grupach szkoleniowych. Opracowywane i wygłaszane są przez kierowników grup /wykładowców/ prowadzących profilujące zajęcia z danej tematyki. Zawierają one podsumowanie całości przerabianej tematyki nauczania.

2. Wykłady są opracowywane w formie:

- skrypt - wykład;
- konspekt - wykład.

Skrypt - wykład opracowuje się w wypadku braku odpowiednich materiałów na dany temat lub dla ujednoczenia i usystematyzowania materiałów będących pomocą w studiach słuchaczy. Skrypt-wykład jest wydawany /wypożyczany/ do studiowania słuchaczom jako materiał obowiązujący w nauczaniu ASG.

Konspekt-wykład opracowuje się jako materiał stanowiący pomoc dla wygłoszenia wykładu. Sporządza się go w dowolnej formie w zależności od potrzeb autora.

Przy opracowaniu wykładów - opracowujący posługuje się literaturą fachową, rozważaniami teoretycznymi oraz doświadczeniami różnorodnych ćwiczeń taktycznych/szkieletowych, dowódczo-sztabowych, z wojskami itp./.

Biorąc pod uwagę sposób ujęcia treści materiału wykłady dzielą się na: opisowo-systematyczne; analityczno-porównawcze oraz problemowe. Najprostszy z nich i najczęściej stosowany jest wykład opisowo-systematyczny. Zawiera on obszerną informację, fakty, opisy, dane taktyczno-techniczne ujęte w logicznym układzie.

Rzadziej stosowane są wykłady analityczno-porównawcze oraz problemowe. Zawierają one całość materiału w postaci problemów wymagających rozwiązania.

Mając na uwadze werbalny charakter wykładu, gdzie stroną aktywną jest wykładowca - zaś słuchacz biernym odbiorcą, w ASG zabroniono czytania wykładów /gotowego materiału/, a nakazano, aby wykład był wygłaszany w sposób szczególnie interesujący i żywy. Dalsze udoskonalenie wykładu i podniesienie jego poziomu, to stosowanie materiałów poglądowych oraz współczesnych środków audiowizualnych /epidiaskopów, rzutników do światła dziennego, magnetofonów oraz wyświetlanie krótkich filmów szkoleniowych/.

b/ Seminarium /dyskusja naukowa/

w ASG

Seminaria /dyskusje naukowe/ planują poszczególne katedry według kierunków nauczania. Z punktu przeznaczenia stosuje się seminaria-repetycje i seminaria-dyskusje.

1. Seminaria-repetycje planowane są w większości na pierwszym roku nauczania. Seminaria te mają na celu pogłębienie i ugruntowanie wiedzy teoretycznej zdobytej na wykładach teoretycznych, otwierających cykl nauczania danego tematu i w literaturze fachowej. Przeprowadza się je po wykładach, a przed rozpoczęciem cyklu ćwiczeń taktycznych /ćwiczenia grupowe, dowódczo-sztabowe, szkieletowe itp/ ugruntowujących dany temat.

2. Seminaria-dyskusje planowane są przeważnie na II i III roku nauczania. Seminaria te mają na celu rozwiązanie sprzecznych i dyskusyjnych problemów wynikłych w toku ćwiczeń. Planowane są na zakończenie nauczania danego tematu.

Seminaria są przygotowywane i prowadzone z grupami szkolnymi przez pomocniczych pracowników naukowych /kierowników grup/.

W celu przygotowania się słuchaczy opracowywane są tezy w formie sprawdzającej i pogłębiającej wiedzę słuchaczy uzyskaną na wykładach i studiach własnych, lub też w formie problemów do dyskusji. Tezy te są wydawane słuchaczom na około 5-10 dni przed rozpoczęciem zajęć.

Seminaria-repetycje polegają na egzekwowaniu od słuchaczy materiału szkoleniowego obowiązującego w ASG, uzyskanego w procesie nauczania i pełnego jego zrozumienia.

Seminaria-dyskusje polegają na nieskrępowanej wymianie poglądów każdego słuchacza na określony temat. Z zasady ostatecznym jej celem jest wspólne omówienie i rozwiązanie, a niejednokrotnie rozwiązanie poszczególnych problemów przez cały zespół słuchaczy. Funkcja wykładowcy prowadzącego seminarium polega na pilnym śledzeniu wypowiedzi słuchaczy, nad przestrzeganiem porządku w zabieraniu głosu, uważaniu by dyskusja nie schodziła na manowce. Do niego należy zbieranie wyników dyskusji w określonych momentach i dokonywanie krótkiego podsumowania. Ponadto wykładowca prowadzący seminarium dokonuje podsumowania całości dyskusji i zajęcia. Słuchacze przygotowują się do zajęć seminaryjnych na podstawie otrzymanych tez /problemów/. Samo przygotowanie polega na przestudiowaniu nakazanych tezami materiałów. Materiał do przestudiowania dzieli się na dwie grupy: materiał obowiązujący i materiał /literatura/ dodatkowy. Forma przygotowania się słuchacza dowolna.

c/ Cwiczenia /zajęcia/ praktyczne

Cwiczenia /zajęcia/ praktyczne planują poszczególne katedry według kierunków nauczania. W szkoleniu ASG stosuje się następujące ćwiczenia praktyczne: praca na mapach, trening tajnego dowodzenia, trening na radiostacjach i inne w zależności od potrzeb i konieczności.

Praca na mapach prowadzona jest na początku I-go roku studiów. Cwiczeniem kierują kierownicy grup szkolnych. W treści swej zawierają zasady i wskazówki praktyczne. Doskonalenie słuchaczy odbywa się w ciągu dalszych studiów, jako jeden z elementów oceny w pracy sztabowej.

Trening tajnego dowodzenia prowadzi się w zasadzie każdorazowo przed rozpoczęciem ćwiczeń taktycznych. Treningiem tajnego dowodzenia kierują kierownicy grup szkolnych. Prowadzone są w celu zapoznania z systemem tajnego dowodzenia i wyrobienia nawyków oraz sprawności. Dalsze doskonalenie odbywa się w ramach ćwiczeń taktycznych.

Trening na radiostacji prowadzi się na I-szym roku studiów. Treningiem kieruje kadra Katedry Wojsk Łączności. Treningi prowadzone są w celu zapoznania słuchaczy ze sprzętem oraz wyrobienia nawyków i sprawności. Dalsze doskonalenie odbywa się w ramach ćwiczeń taktycznych.

2. Cwiczenia taktyczno-operacyjne

/zespół płk dr K. Nożko/.

a/ Cwiczenie grupowe

/ppłk dypl. Gajewski, ppłk dypl. Pasiewicz/.

1. Definicja: Cwiczenie grupowe - forma praktycznego szkolenia taktyczno-operacyjnego, prowadzonego na sali lub w terenie, w czasie którego wytypowane zagadnienia szkoleniowe rozwiązywane są przez wszystkich szkolonych na jednym, określonym dla danego zagadnienia stanowisku, natomiast prowadzący ćwiczenie może występować w toku ćwiczenia na dowolnym stanowisku w zależności od aktualnej potrzeby. Cwiczenie grupowe może być stosowane jako forma szkolenia we wszystkich grupach szkoleniowych bez względu na ich skład i specjalność.

2. Rola w studiach akademickich /co nowego wnosi/.

W odróżnieniu od poprzedzającej i niższej formy szkolenia praktycznego jaką jest ćwiczenie /zajęcie praktyczne/, rozpatrujące praktycznie pewne oderwane założenia teoretyczne, ćwiczenie grupowe prowadzone jest w założonej konkretnej sytuacji taktyczno-operacyjnej i obejmuje określoną całość zagadnień taktyczno-operacyjnych. Z tych też przyczyn powyższa forma szkolenia stwarza warunki nauczania słuchaczy praktycznego stosowania nabytych wiadomości teoretycznych w konkretnej sytuacji taktyczno-operacyjnej, ujednoczenia poglądów na rozwiązywanie określonych zagadnień taktycznych /taktyczno-operacyjnych/ oraz ujednoczenia metod i nawyków w pracy na określonym stanowisku.

W rezultacie przerobienia określonych zagadnień metodą ćwiczenia grupowego szkoleni uzyskują niezbędny zasób wiedzy, umiejętności i nawyków praktycznych umożliwiający dalszy etap szkolenia taktyczno-operacyjnego przy pomocy wyższej formy jaką stanowi ćwiczenie na mapach /gra wojenna/.

3. Sposób przygotowania ćwiczenia.

Podstawowym warunkiem należytego przygotowania ćwiczenia grupowego jest uprzednie opracowanie materiałów metodycznych zawierających zamiar ćwiczenia grupowego, założenie, plan przeprowadzenia oraz mapę kierownika ćwiczenia.

Materiały metodyczne powinny być opracowywane przez wykładowcę prowadzącego zajęcia i dla konkretnej grupy szkoleniowej. Wszelkie odstępstwa od tej zasady /np. gdy inny wykładowca opracowuje, a inny prowadzi zajęcia lub gdy

opracowanie metodyczne dla określonej grupy wykorzystywane jest do prowadzenia ćwiczenia w innej grupie/ stwarzają dodatkowe trudności w przygotowaniu się wykładowcy do prowadzenia ćwiczenia oraz konieczność wprowadzania niezbędnych poprawek uwzględniających specyfikę danej grupy szkoleniowej.

Wartość przeprowadzonego ćwiczenia, osiągnięcie założonych celów szkoleniowych uzależnione są od gruntownego przygotowania się wykładowcy, opanowania niezbędnych wiadomości teoretycznych z przerabianej tematyki, poznania poziomu wyszkolenia, zasobu wiadomości teoretycznych szkolonych, przeanalizowania wszelkich możliwych wariantów rozwiązań i umiejętności ich uzasadnienia a także od posiadania przez wykładowcę odpowiednich nawyków metodycznych w prowadzeniu zajęć.

Cwiczenie grupowe prowadzone jest przez wykładowcę na podstawie opracowanego przez niego planu-konspektu prowadzenia zajęć /całościowego lub dla każdego zajęcia oddzielnie/. Jest to osobisty dokument roboczy wykładowcy, którego stopień detalizacji uzależniony jest od jego doświadczenia. Ponadto prowadzący ćwiczenie powinien przygotować niezbędne pomoce naukowe /schematy, wykresy, makiety itp./ o ile istnieje celowość i możliwość ich wykorzystania w toku ćwiczenia. Niezbędnym dokumentem dla przygotowania się ćwiczących do ćwiczenia grupowego jest założenie wraz z odpowiednimi załącznikami. Ponadto powinni oni posiadać odpowiednie mapy oraz mieć przygotowane niezbędne przyrządy kreślarskie /ołówki, kredki, cyrkle, linijki, gumki itp./.

4. Sposób przygotowania się słuchaczy do ćwiczenia. Celem należytego przygotowania się ćwiczących do ćwiczenia grupowego powinni oni:

- przestudiować założenie i wskazaną literaturę fachową;
- wrysować sytuację na mapę;
- wykonać wszystkie czynności zalecane w założeniu.

5. Prowadzenie ćwiczenia. Poszczególne zagadnienia szkoleniowe przerabiane są kolejno przy zachowaniu ciągłości tematycznej w określonej sytuacji taktycznej /taktyczno-operacyjnej/ poprzez podawanie szkolonym konkretnych wprowadzeń, a następnie egzekwowanie od nich rozwiązań, kontrolowanie i wybór najbardziej trafnego rozwiązania w rozgrywanej sytuacji. Rozważania nad kolejnymi zagadnieniami ćwiczenia grupowego powinny uwzględniać rozwiązania wypracowywane przez ćwiczących.

W wypadku podejmowania przez ćwiczących błędnych rozwiązań wykładowca powinien naprowadzać ich na właściwy tok rozumowania przy pomocy stawiania odpowiednio sformułowanych pytań lub żądania uzasadnienia ich decyzji i sformułowań, występując w określonej, najbardziej odpowiedniej w tej sytuacji roli. Natomiast niedopuszczalne jest mechaniczne narzucanie ćwiczącym rozwiązań przewidzianych w opracowaniu metodycznym.

W celu uatrakcyjnienia i skomplikowania ćwiczenia grupowego uwzględnia się w toku poszczególnych zajęć inne metody polegające na:

- przerabianiu określonych fragmentów ćwiczenia i określonych zagadnień poprzez stawianie ćwiczących w różnych

rolach /na różnych stanowiskach/ - tzn. wprowadzanie do ćwiczenia grupowego elementów ćwiczenia na mapach;
- przerabianiu niektórych zagadnień przy zastosowaniu elementów ćwiczenia dwustronnego.

Do podstawowych wymagań dydaktycznych podczas prowadzenia ćwiczenia grupowego należy zaliczyć stopniowanie trudności oraz eksponowanie zagadnień najbardziej istotnych zarówno dla tematu, jak i celu szkoleniowego ćwiczenia.

Po przerobieniu wszystkich wytypowanych zagadnień wykładowca kończy ćwiczenie omówieniem jego przebiegu. Omówienie ćwiczenia, którego treść i zakres uzależnione są od konkretnej pracy ćwiczących, stopnia osiągnięcia celów szkoleniowych, poziomu słuchaczy oraz metody prowadzenia zajęć przez wykładowcę, powinno umożliwić ćwiczącym zrozumienie podstawowych błędów i niedociągnięć i wyciągnięcie określonych wniosków szkoleniowych.

b/ Gra wojenna

/ppłk dypl. Gajewski, ppłk dypl. Pasiewicz/.

1. Definicja. Gra wojenna jest formą praktycznego szkolenia, wymagającą od szkolonych zupełnie samodzielnego, indywidualnego myślenia, inicjatywy oraz umiejętności praktycznego zastosowania wiadomości teoretycznych w określonej sytuacji operacyjno-taktycznej. Stosowana jest we wszystkich rodzajach wojsk poczynając od drugiego roku studiów na akademii. Głównym celem tej formy jest doskonalenie dowódców i sztabów w zakresie zespołowego działania. Na tych zajęciach każdy ze szkolonych posiada określone stanowisko służbowe i zgodnie z tym wykonuje swoje obowiązki

w czasie całego ćwiczenia, natomiast kierownictwo występuje z reguły na dowolnych stanowiskach dowódczych i sztabowych szczebla wyższego i niższego. Główną metodą nauczania w grze wojennej jest metoda działania praktycznego.

2. Nowe elementy w grze wojennej:

- zagadnienia szkoleniowe przerobione są w określonym operacyjnym czasie, biegnącym w tempie czasu astronomicznego;
- stworzony zespół ćwiczący stanowi jednolity w swej strukturze organ dowodzenia wojskami, w którym występują osoby funkcyjne niezbędne dla osiągnięcia założonego celu szkoleniowego;
- mogą być zastosowane środki łączności.

3. Możliwy podział gier wojennych:

- jednostronne i dwustronne;
- jednoszczeblowe i wieloszczeblowe;
- dowódcze, sztabowe i dowódczo-sztabowe;
- ze środkami łączności i bez środków łączności.

4. Wymagania dydaktyczne:

- przystępować do szkolenia słuchaczy wówczas, gdy opanują teorię oraz uzyskają umiejętności praktycznego rozwiązywania poszczególnych zagadnień;
- stopniować trudności, organizować początkowo ćwiczenia na tle prostych sytuacji operacyjno-taktycznych, jednostronne i jednoszczeblowe, a następnie przechodzić do trudniejszych wieloszczeblowych, dwustronnych;
- poprzedzać ćwiczenie gruntownym przygotowaniem;

- zakończyć ćwiczenia wnikliwym omówieniem i ocenieniem szkolonych.

5. Sposób przygotowania aparatu kierowniczego i szkolonych do gry wojennej oraz niezbędne materiały do przeprowadzenia gry:

- przygotowanie kierownictwa;
- zadania przygotowania kierownictwa;
- przedsięwzięcia związane z przygotowaniem kierownictwa i aparatu rozjemczego;
- niezbędne materiały do przeprowadzenia gry wojennej:
  - zamiar ćwiczenia;
  - plan przeprowadzenia gry wojennej;
  - mapa /mapy/ kierownika /kierowników/ gry;
  - założenie;
  - plan omówienia gry;
- niezbędne materiały do gry dla szkolonych:
  - założenia /wstępne i uzupełniające/;
  - wprowadzenia;
  - mapy /szkice/.

c/ Cwiczenie szkieletowe w terenie

/plk dr K. Nożko/

1/ Wstęp:

- Rola i zadanie ćwiczeń szkieletowych podczas studiów w ASG /I rok, II rok, III rok/.
- Zakres ćwiczeń.
- Metoda prowadzenia ćwiczeń szkieletowych.
- Dodatnie i ujemne strony ćwiczenia szkieletowego.

2/ Przygotowanie dwustronnego ćwiczenia szkieletowego w terenie /schemat nr 1/

W zależności od tematu ćwiczenia, do jego opracowania wyznacza się specjalny zespół oficerów. W skład takiego zespołu winni wejść: 2-3 oficerów ogólnowojskowych i niezbędni oficerowie rodzajów wojsk, którzy zazwyczaj będą stanowić trzon grupy operacyjnej kierownictwa. Zespół rozpoczyna pracę po otrzymaniu specjalnych wytycznych od przełożonego, pod kierownictwem oficera ogólnowojskowego, który będzie odpowiedzialny za całość opracowania ćwiczenia.

Wytyczne kierownika ćwiczenia /lub program szkolenia/ i głęboka analiza tematu ćwiczenia dla opracowującego zespołu stanowią podstawę do rozpoczęcia pracy. Pierwszą i zasadniczą czynnością jest prawidłowe określenie celów oraz zagadnień szkoleniowych zarówno dla jednej, jak i drugiej strony ćwiczących.

Ponadto należy uwzględnić kto bierze udział w ćwiczeniu /zespoły grające/.

W dwustronnym ćwiczeniu szkieletowym, należy stawiać tylko najbardziej istotne cele szkoleniowe i tylko takie, które rzeczywiście mogą być osiągnięte.

Charakterystyczną cechą celów szkoleniowych ćwiczeń dwustronnych jest to, że nie zakłada się w nich nauczania ćwiczących, a raczej: doskonalenie, "zgrywanie" pracy dowódców, sztabów i rodzajów wojsk, wyrabianie określonych umiejętności, ugruntowanie pewnych wiadomości lub ich sprawdzenie, "danie praktyki w dowodzeniu" itp.

Oprócz celów szkoleniowych, w dwustronnym ćwiczeniu szkieletowym w terenie należy koniecznie sprecyzować cele badawczo-doświadczalne nowych problemów taktyczno-operacyjnych lub niektórych zagadnień taktyczno-technicznych.

Wysuwając cele badawcze trzeba liczyć się z konkretnymi możliwościami ich osiągnięcia i lepiej podjąć się wszechstronnego zbadania jednego lub dwóch problemów niż ogólnikowego sprawdzenia większej ilości zagadnień.

Po opracowaniu celów należy sprecyzować zagadnienia szkoleniowe, które wypływają zazwyczaj z ustalonych celów. Pierwotnie ustalone cele i zagadnienia szkoleniowe mogą ulec pewnym zmianom lub uzupełnieniom w czasie opracowywania ćwiczenia.

Cele i zagadnienia szkoleniowe dla stron biorących udział w ćwiczeniu dwustronnym zazwyczaj są podobne, lecz mogą też być i przeciwstawne. Zasadniczy wpływ na ich zróżnicowanie wywrze tematyka ćwiczenia dla jednej i drugiej strony.

Następną czynnością zespołu opracowującego ćwiczenie dwustronne jest właściwy wybór terenu przyszłych ćwiczeń. Rejon terenu ćwiczeń wybiera się zazwyczaj na podstawie mapy. Pożądane jest również, by zespół opracowujący ćwiczenie po wyborze rejonu ćwiczeń na mapie mógł przeprowadzić rekonesans tego terenu osobiście.

Przed przystąpieniem do opracowania zamiaru stron, celowe jest przestudiowanie doświadczeń z ostatniej wojny jak też i ćwiczeń prowadzonych w naszym wojsku, armiach zaprzyjaźnionych, a także armiach naszych potencjalnych przeciwników.

Zamiar stron stanowi zasadniczy dokument ćwiczenia dwustronnego i na jego podstawie opracowuje się położenie wyjściowe, a także plan przeprowadzenia ćwiczenia. Zamiar stron winien zapewniać realizację celów i zagadnień szkoleniowych oraz potrzebny on jest aparatowi kierowniczo-rozjemczemu do utrzymania właściwego kierunku ćwiczenia. Dlatego też treść zamiaru stron należy wszechstronnie przedyskutować zarówno w zespole oficerów ogólnowojskowych, jak też i oficerów rodzajów wojsk, gdyż oprócz zagadnień ogólnowojskowych zamiar winien zapewnić realizację celów rodzajów wojsk i służb.

Obiektywna realność wykonania nakazanego zadania będzie stanowiła o dużym napięciu w pracy "grających" i ich dążeniu do zakończenia walki /bitwy/ na swoją korzyść.

Do zamiaru stron wyrażonego graficznie na mapie załącza się krótką legendę w formie pisemnej.

Zamiar stron wraz z celami szkoleniowymi przedstawia się kierownikowi ćwiczenia do zatwierdzenia.

Następnie należy przystąpić do opracowania położenia wyjściowego i założeń dla stanu grających. Obie strony ćwiczące trzeba postawić w trudnej i skomplikowanej sytuacji taktyczno-operacyjnej wymagającej twórczej inwencji i dużego wysiłku w zdobywaniu potrzebnych danych do powzięcia decyzji przez dowódcę.

Położenie wyjściowe winno zapewnić stronom warunki do ewentualnego wprowadzenia przeciwnika w błąd, a zespoły grające powinny umieć odróżnić wiadomości prawdziwe od fałszywych. Położenie wyjściowe doprowadza się do uczestników

ćwiczenia w postaci założenia wraz z załącznikami, co stanowi podstawę do rozpoczęcia prac przez wszystkie ogniwa uczestników ćwiczenia.

Następnym dokumentem, który opracowuje się w ćwiczeniu dwustronnym jest plan przeprowadzenia ćwiczenia, potrzebny dla określenia właściwego przebiegu pracy aparatu kierowniczo-rozjemczego. Dokument ten może być opracowany w formie graficznej lub pisemnej, a nawet pisemno-graficznej. Forma graficzna planu przeprowadzenia ćwiczenia jest wygodniejsza na szczeblach do dywizji. Na szczeblu armii bardziej praktyczne wydaje się opracowanie planu przeprowadzenia ćwiczenia w formie pisemnej. Plan przeprowadzenia ćwiczenia powinien określić zagadnienia, które należy przerobić w czasie ćwiczenia, zarówno ogólnowojskowe, jak i odnoszące się do poszczególnych rodzajów wojsk i służb.

Ze względu na to, że "gra" odbywa się według decyzji ćwiczących, plan przeprowadzenia ćwiczenia nie może być dokumentem sztywnym, lecz tylko ramowy i w czasie ćwiczenia musi być systematycznie uzupełniany i aktualizowany.

Do planu przeprowadzenia ćwiczenia mogą być dołączone załączniki w postaci dyrektywy, rozkazów, zarządzeń lub dodatkowych danych uzupełniających. Załączniki te zazwyczaj wręcza się uczestnikom ćwiczenia przy rozpoczęciu gry.

Po opracowaniu podstawowych dokumentów należy przystąpić do przygotowania strony organizacyjnej ćwiczenia, która w zasadzie decyduje o powodzeniu całości. Do zasadniczych przedsięwzięć organizacyjnych można zaliczyć ustalenie aparatu kierowniczo-rozjemczego, a także opracowanie rozkazu organizacyjnego.

3. Organizacja aparatu kierowniczego-rozjemczego

Struktura organizacyjna aparatu kierowniczego-rozjemczego jest uzależniona od tematu ćwiczenia, celów i zagadnień szkoleniowych, szczebla, ilości i specyfiki przygotowania uczestników ćwiczenia oraz możliwości zapewnienia kierownictwu ćwiczenia odpowiednich środków łączności.

Od aparatu kierowniczego-rozjemczego wymaga się dużych umiejętności operacyjno-taktycznych i giętkości w prowadzeniu ćwiczenia.

Na sprawność i operatywność aparatu rozjemczego składa się:

- szybkość przekazywania danych potrzebnych poszczególnym funkcjom w aparacie rozjemczym dla oceniania i podawania grającym zjawisk realnego pola bitwy, co można osiągnąć przez właściwie ustawioną strukturę poszczególnych ogniw rozjemców i odpowiednią organizację łączności;
- maksymalne wyeliminowanie subiektywności w ocenie "grających";
- branie pod uwagę możliwie "na gorąco" wszystkich czynników mających bezpośredni i pośredni wpływ na realizację decyzji dowódców armii i dywizji.

Aby zapewnić realizację powyższych postulatów aparat kierowniczego-rozjemczy trzeba podzielić na następujące ogniwa /zespoły/: /schemat/

- kierownictwo wraz ze swoją grupą operacyjną, składającą się z oficerów ogólnowojskowych i oficerów rodzajów wojsk;

- rozjemcy przy dowódcach armii i sztabach oraz ich grupy operacyjne o składnie podobnym jak grupa operacyjna kierownictwa;
- rozjemcy przy dowódcach dywizji, sztabach wraz z ich grupami operacyjnymi;
- mogą też być wyznaczeni rozjemcy końcowi lub podgrywka.

Kierownik ćwiczenia i jego zastępca nadają kierunek całemu ćwiczeniu, wysłuchują oni decyzji grających dowódców oraz rozstrzygają sporne zagadnienia.

Kierownikowi ćwiczenia podlega szef sztabu wraz z aparatem kierownictwa ćwiczenia.

Szef sztabu kierownictwa jest odpowiedzialny za całość organizacji i przebieg ćwiczenia. Podlegają mu główni rozjemcy, którzy stanowią grupę operacyjną kierownictwa.

Grupa operacyjna kierownictwa rozpracowuje decyzje dowódców armii, a następnie ustala zasadnicze sytuacje, nadaje właściwy kierunek przebiegowi całego ćwiczenia oraz pracy rozjemców przy armii /dywizjach/ jednej i drugiej strony. Ponadto grupa operacyjna kierownictwa spełnia w stosunku do grających armii rolę sztabu frontu lub armii /jeżeli po stronie przeciwnej gra korpus/.

Następnym ogniwem kierownictwa ćwiczenia jest aparat rozjemcy przy armii /dywizji, pułku/. Głównym kierownikiem i organizatorem pracy rozjemców szczebla armijnego jest rozjemca przy dowódcy armii.

Kolejnym zespołem rozjemców są rozjemcy szczebla dywizyjnego. Jest to najważniejsze ogniwo zabezpieczające prawidłowy przebieg ćwiczenia.

Kierownikiem i organizatorem pracy rozjemców szczebla dywizyjnego jest rozjemca przy dowódcy dywizji, któremu podlegają: rozjemca przy szefie sztabu i grupa operacyjna, w której skład wchodzi oficerowie ogólnowojskowi, a także oficerowie-specjaliści rozjemcy przy dowódcach rodzajów wojsk i szefach służb dywizji.

Zasadniczym zadaniem grupy operacyjnej przy dywizji jest opracowanie i podawanie grającym kolejnych położeń "pośrednich" na podstawie wytycznych otrzymanych z grupy operacyjnej przy armii. Poza tym grupa operacyjna przy dywizji powinna oceniać zjawiska pola bitwy i ich bieżący wpływ na realizację decyzji dowódcy dywizji i dowódcy armii.

Po szybkiej, a jednocześnie wszechstronnej ocenie grupa operacyjna ustala "wiadomości", które należy podać grającym i przekazuje je bezpośrednio lub poprzez rozjemców końcowych /podgrywkę/. Rozjemcy dywizyjni określają zarys "linii frontu", a sytuacje stwarzane przez nich wymagają niejednokrotnie natychmiastowej reakcji dowódców dywizji, dlatego też rozjemcy jednej strony muszą utrzymywać ścisłą łączność z rozjemcami podobnego szczebla drugiej strony naprzeciw siebie działającej i wzajemnie informować się o poczynaniach grających.

Rozjemca przy dowódcy dywizji, szefie sztabu i kierownik grupy operacyjnej powinni brać udział w pracy grupy operacyjnej przy armii, w czasie opracowania wytycznych do dalszego przebiegu ćwiczenia.

W dwustronnym dwu i więcej szczeblowym ćwiczeniu szkieletowym dowódczo-sztabowym, bardzo ważnym ogniwem aparatu kierowniczo-rozjemczego jest grupa omówienia podlegająca bezpośrednio kierownikowi ćwiczenia. Dla wszechstronnego ujęcia w omówieniu problemów współczesnej walki w skład grupy omówienia winni wejść obok oficerów ogólnowojskowych, oficerowie innych rodzajów wojsk. Grupa ta w czasie ćwiczenia wnikliwie ocenia przebieg ćwiczenia z punktu widzenia szkoleniowego, zbiera wnioski i doświadczenia, utrzymuje ścisłą łączność z kierownikami poszczególnych grup operacyjnych, a także i ćwiczącymi i przygotowuje omawianie ćwiczenia.

Ponadto grupa omówienia, w celu zebrania praktycznych wniosków może i powinna otrzymać zadanie badania nowych problemów przerabianego tematu, określonego zazwyczaj w celach badawczo-doświadczalnych.

4. Zasady pracy aparatu kierowniczo-rozjemczego w czasie ćwiczenia

Na pracę aparatu kierowniczo-rozjemczego w czasie ćwiczenia dwustronnego wywrze wpływ szereg czynników, a przede wszystkim następujące:

- przyjęta struktura organizacyjna;
- przyjęte założenia wyjściowe dla ćwiczących stron /bezpośrednia styczność czy poprzedzona podejściem do siebie/;
- miejsce rozpoczęcia ćwiczenia;
- zamiar ćwiczenia i cele przed nim stawiane;
- kto uczestniczy w ćwiczeniu /jakie zespoły i szczeble/.

Niezależnie od wymienionych czynników w pracy aparatu kierowniczo-rozjemczego można wyodrębnić dwa okresy:

- pierwszy to okres przygotowawczy, w którym obie strony wypracowują zazwyczaj decyzje i planują przyszłą walkę;
- drugi to okres prowadzenia walki - bitwy /dynamika/, w którym obie strony dążą do zrealizowania nakreślonych w okresie przygotowawczym swoich zamiarów.

Podczas wypracowania decyzji przez poszczególne szczeble dowodzenia grający będą usiłować zdobyć potrzebne im dane o przeciwniku, jak również mogą być dokonywane przegrupowania i przesunięcia wojsk. Bezpośrednio na "froncie" będzie się prowadzić działanie o charakterze lokalnym /poprawienie położenia, wzajemne zwalczanie się ogniem artylerii, maskowanie rzeczywistych przedsięwzięć itp./ oraz bardzo intensywne działanie różnego rodzaju organów rozpoznania.

Stąd też wzajemne oddziaływanie związków taktycznych i operacyjnych działających naprzeciw siebie, będzie uzależnione głównie od decyzji ćwiczących dowódców /ewentualnie wniosków dowódcy wyższego - frontu/, a dotyczących głównie działań ogólnych artylerii, lotnictwa, użycia organów rozpoznawczych itp. Decyzje te będą musiały być szybko ocenione i przekazywane stronie przeciwnej w postaci faktów, np. przy uderzeniu lotnictwa - rozjemcy powinni określić rejon i ilość samolotów oraz wiadomości z rozpoznania względnie wiadomości od podwładnych.

Bezpośredni wpływ na realizację decyzji dowódcy armii wywrą decyzje dowódców dywizji i dowódców specjalnych

rodzajów wojsk oraz służb, a także tyłów. Dlatego też grupa operacyjna przy armii musi zebrać wnioski od grup operacyjnych przy dywizjach, dotyczące warunków realizacji myśli przewodniej dowódcy armii przez szczebel dywizyjny, oraz poszczególne rodzaje wojsk i służb biorących udział w ćwiczeniu.

Następną czynnością będzie obiektywne porównanie decyzji obu stron, zazwyczaj w sztabie grupy operacyjnej kierownictwa. Na tej podstawie odbywa się ustalenie koncepcji przeprowadzenia określonej części ćwiczenia.

Dla ułatwienia dalszej pracy następuje przekazanie grupie operacyjnej /albo rozjemcom/ jednej strony decyzji dowódcy armii drugiej strony i odwrotnie.

Oprócz tego w sztabie kierownictwa następuje uzgodnienie między grupami operacyjnymi armii pewnych szczegółów dotyczących realizacji koncepcji przyszłej rozgrywki. W razie potrzeby organizuje się odprawę z rozjemcami przy dywizjach, którym wydaje się wytyczne do opracowania ogólnej koncepcji ustalonego fragmentu ćwiczenia.

Szczegółowe opracowanie ogólnej koncepcji rozgrywki odbywa się na szczeblu dywizyjnym. Szczegóły taktyczne muszą być opracowane przez grupy operacyjne /rozjemców/ dywizji naprzeciw siebie działających, stąd też pożądanym jest kontakt zainteresowanych poprzez styczność osobistą lub przy pomocy technicznych środków łączności.

Okres prowadzenia walki jest bardzo trudny i cechuje się dużym napięciem pracy aparatu kierowniczorozjemczego. Zasada pracy poszczególnych ogniw aparatu kierowniczoro-

rozjemczego w okresie dynamiki pozostaje w zasadzie taka sama jak w okresie przygotowawczym z tym, że ciężar określenia "linii frontu" i tworzenie realnego obrazu pola walki przesuwa się na rozjemców przy dowódcach dywizji.

W czasie dynamiki ważnym zagadnieniem będzie zapewnienie, by rozwój działań przebiegał zgodnie z decyzjami ćwiczących, a poszczególne sytuacje bieżące zawsze stanowiły wypadkową decyzję dowódców dywizji, armii, rodzajów wojsk i pracy tyłów.

W tym celu jest niezbędne zapewnienie ciągłości stale działającej łączności pomiędzy grupami operacyjnymi /rozjemcami/ jednej i drugiej strony, a grupą operacyjną armii.

Jest niedopuszczalne ażeby grupa operacyjna przy armii lub grupa operacyjna kierownictwa decydowała o działaniu armii jednej lub drugiej strony bez szczegółowego uwzględnienia szczebla dywizyjnego. W takim wypadku mogą powstawać kolizje w działaniu i przedsięwzięciach armii w stosunku do faktycznego działania dywizji i bardziej niebezpieczne w skutkach to "nakładanie się wojsk" naprzeciw siebie działających.

Celem uniknięcia podobnych nieporozumień, grupa operacyjna kierownictwa ustala tylko orientacyjny zarys "linii frontu" po rozpatrzeniu zasadniczych i najbardziej ważnych decyzji dowódców armii /np. decyzja na następny dzień, odparcie przeciwuderzenia itp./. Natomiast konkretne określenie "linii frontu" i innych szczegółów położenia dokonują niższe ogniwa aparatu rozjemczego.

Grupa operacyjna określa orientacyjne rubieże "sytuacji zasadniczych", a aparat rozjemczy szczebla najniższego "sytuacje pośrednio-bieżące", wyprowadzające do powstania zarysu "sytuacji zasadniczych".

"Sytuacje zasadnicze" tworzy się wyłącznie dla grup operacyjnych, a "sytuacje pośrednio-bieżące" podawane są grającym przez zespoły rozjemców przy dywizjach /pułku/, armii /korpusie/.

Przy tworzeniu "sytuacji zasadniczych" i "pośrednich" niezmiernie ważnym zagadnieniem będzie wyeliminowanie subiektywności w ocenie zjawisk mających bezpośredni lub pośredni wpływ na przebieg walki i bitwy.

5. Przygotowanie uczestników ćwiczenia szkieletowego

Do obowiązków kierownictwa ćwiczenia, oprócz przygotowania strony organizacyjnej, należy zabezpieczenie odpowiedniego przygotowania aparatu rozjemczego.

Na wstępie należy podkreślić, że praca kierownictwa i rozjemców w dwustronnym ćwiczeniu szkieletowym w terenie, diametralnie różnią się od pracy w ćwiczeniach grupowych lub jednostronnych.

W ćwiczeniu dwustronnym kierownictwo i rozjemcy nie mogą zawczasu opracować rozgrywki, gdyż działania powinny wynikać z decyzji "grających" dowódców, które nie raz trudno jest przewidzieć.

Wymaga to bardzo szybkiego, precyzyjnego i obiektywnego oceniania pracy dowódców, sztabów, rodzajów wojsk i tyłów. Argumenty i wnioski kierownictwa i rozjemców

wykuwają się na gorąco - bezpośrednio przy porównywaniu decyzji stron.

Jednakże chociaż nie ma tu z góry przygotowanego rozwiązania, to ocena powziętych decyzji i tworzenie określonych sytuacji nie może być improwizowana. W tym celu tworzy się cały skomplikowany mechanizm aparatu kierowniczo-rozjemczego, który kolektywnie rozstrzyga wszystkie zagadnienia taktyczno-operacyjne i techniczno-taktyczne. Ażeby ten mechanizm bez zgrzytów i zacięć sprawnie działał, potrzebne jest teoretyczne i praktyczne przygotowanie całego aparatu kierowniczo-rozjemczego.

Nawet najmniej znaczące ogniwo źle działające, słabo przygotowane może w sposób ujemny rzutować na całość pracy. W tym celu z aparatem kierowniczo-rozjemczym przed rozpoczęciem ćwiczenia należy przeprowadzić szkolenie, od którego w dużej mierze zależy właściwe zrozumienie się poszczególnych rozjemców i powodzenie ćwiczenia w ogóle.

Szkolenie aparatu kierowniczo-rozjemczego może mieć następujący przebieg. Kierownictwo ćwiczenia odpowiednio wcześniej winno z całym zespołem rozjemców przeprowadzić odprawę i zapoznać ich:

- z obsadą ćwiczeń i z obowiązkami wynikającymi z pełnienia poszczególnych funkcji;
- z planem szkolenia rozjemców;
- terminem instruktażu;
- z celami szkoleniowymi, które stawia się przed ćwiczeniem;
- zagadnieniami ćwiczebnymi;
- zamiarem stron;

- położeniem wyjściowym;
- strukturą organizacyjną ćwiczenia;
- planem przeprowadzenia ćwiczenia;
- sprawami organizacyjnymi.

Po przeprowadzeniu instruktazu ogólnego, celowe jest wydzielenie specjalnego czasu dla rozjemców przy armii i dywizji na organizację współpracy wewnątrz ich zespołów.

Poza tym wydaje się celowe wyprowadzenie aparatu kierowniczego w rejon ćwiczenia na 2-3 dni przed jego rozpoczęciem. Czas ten będzie wystarczający na orientacyjne obycie się z konkretnymi warunkami terenowymi. Dokładna znajomość terenu ćwiczenia pozwoli rozjemcom na "zmuszenie" grających do większego wnikania w konkretne warunki terenowe przy wypracowywaniu decyzji oraz na bardziej realne ustalenie poszczególnych sytuacji.

Jak wykazuje praktyka, słaba znajomość konkretnych warunków terenowych przez kierownictwo i rozjemców /opracowano ćwiczenie i przeprowadzono instruktaz tylko z mapy/, zmusza ich do kurczowego trzymania się jedynie map. W tym wypadku teren odgrywa jedynie rolę jako przestrzeń do rozmieszczenia stanowisk dowodzenia, a nie jako jeden z podstawowych czynników mających bezpośredni i istotny wpływ na decyzję dowódców, jak również na organizację i prowadzenie walki lub bitwy. Stąd też wyjazd w teren ćwiczących sztabów stwarza tylko pozory realności sytuacji, gdyż "gra" w zasadzie odbywa się na mapach.

W konkluzji tego zagadnienia można stwierdzić, że instruktaz powinien przygotować aparat kierowniczo-rozjemczy

do wykonywania trudnych obowiązków, przy tym w niczym nie ograniczając i nie krępując ich inwencji oraz inicjatywy w samodzielnym rozwiązaniu zagadnień taktyczno-operacyjnych, jak również metodyczno-wychowawczych.

6. Organizacja i przeprowadzenie omówienia

Omówienie jest bardzo ważnym dydaktycznym elementem każdego ćwiczenia, a przy dwustronnym ćwiczeniu szkieletowym ma ono szczególne znaczenie.

Cwiczący rozmieszczeni są w terenie nieraz w znacznych odległościach od siebie, na skutek czego przebieg ćwiczenia znają bardzo fragmentarycznie. Nie mają też możliwości śledzenia pracy /poza najbliższym otoczeniem/ innych komórek sztabowych i często nie rozumieją do końca gry jakie czynniki spowodowały taki, a nie inny jej przebieg.

W ćwiczeniu grupowym prowadzący je oficer podaje wszystkim ćwiczącym położenie, żąda oceniania elementów położenia, wywołuje dyskusje, poddaje głębokiej analizie każdą decyzję i czynności sztabowe, wyciąga wnioski i daje ocenę ćwiczącym. Jednym słowem uczy.

Prowadzenie w takim sensie pracy dydaktycznej w toku gry wojennej jest niemożliwe i dlatego w pewnym sensie tę należy zastąpić omówieniem, które powinno zawierać następujące elementy.

1. Podanie zamiaru stron, kolejnych decyzji i przebiegu działań.

2. Omówienie plusów i minusów poszczególnych decyzji dowódców stron z naświetleniem niewykorzystanych możliwości.

3. Omówienie wpływu jaki wywierały na przebieg walki poszczególne rodzaje wojsk i służb, a także praca sztabów.

Omówienie należy organizować tak, aby spełniło ono swój cel dydaktyczny, to znaczy, aby możliwie wszyscy ćwiczący mogli na jego podstawie zrozumieć przebieg ćwiczenia, dojrzeć dodatnie i ujemne strony swej osobistej pracy bojowej i jej wpływ na rezultaty walki.

Omówienie powinno być ilustrowane odpowiednimi szkicami położenia stron, a także wszelkimi innymi grafikami wskazującymi np. natężenie uderzeń atomowych, napromienianie terenu, wzajemne straty i stosunki sił, osiągnięte tempo działań, czas pracy sztabów itp.

Kierownik ćwiczenia lub jego zastępca powinien ponadto przeprowadzić specjalne omówienie z aparatem rozjemczym i całym składem kierownictwa. To omówienie mające na celu usprawnienie na przyszłość metod prowadzenia "gry wojennej" należałoby przeprowadzić metodą dyskusyjną. Jego przebieg mógłby wyglądać następująco: 1) badaniu przez omawiającego charakterystyki pracy aparatu rozjemczego, błędów i stron dodatnich w jego pracy, kierownik mógłby zażądać wypowiedzenia się oficerów z kierownictwa i aparatu rozjemczego, a następnie podsumować i uogólnić wnioski.

3. Podróże polowe

/płk dr E. Jadziak/

1/ Znaczenie podróży polowych w systemie szkolenia taktyczno-operacyjnego oficerów. Rodzaje podróży polowych

Podróże polowe, obok różnego rodzaju ćwiczeń prowadzonych w terenie, stanowią ważny element aktywnego szkolenia oficerów. W zależności od tematyki i zakresu studiowanej problematyki rozróżnia się:

- a/ operacyjne podróże polowe /zbadanie odcinka teatru działań wojennych lub poszczególnych kierunków operacyjnych, m.in. z punktu widzenia warunków rozwijania i działania wojsk, wartości z operacyjnego punktu widzenia, określonych rejonów, rubieży itp./;
- b/ operacyjno-taktyczne podróże polowe /zadania - podobnie jak w przypadku podróży operacyjnych z tym, że ich zakres - skala - jest mniejsza, a główna uwaga może np. być skupiona na studia wynikające z potrzeb, wymogów prowadzenia walki i współdziałania rodzajów wojsk/;
- c/ specjalne podróże polowe, np. kwatermistrzowskie, lotnicze itd. /przestudiowanie zagadnień wynikających ze specyficznych potrzeb rodzajów wojsk - sił zbrojnych, w interesie których takie podróże się organizuje/;
- d/ wojskowo-historyczne podróże polowe /najlepsza forma pogłębienia i utrwalenia wiedzy o prowadzonych w przeszłości operacjach wojennych, przy czym pośród wielu zadań, które mogą być przedmiotem studiów podczas trwania takich

podróży, do ważnych i potrzebnych zaliczyć należy dokonanie uogólnień i wysnucie wniosków, które mogą znaleźć odbicie w rozważaniach nad rozwojem współczesnej sztuki wojennej/.

2/ Metody przeprowadzenia podróży polowych

Podróże polowe mogą być przeprowadzane jako wycieczki, zajęcia grupowe w terenie, ćwiczenia szkieletowe względnie połączenie dwóch, czy też kilku różnych metod. Zastosowanie takiej czy innej metody zależy zawsze od postawionych celów szkoleniowych, możliwości materiałowo-technicznych itp.

3/ Organizacja i przeprowadzenie podróży polowej

Zakres przedsięwzięć mieszczących się w ogólnym sformułowaniu "organizacja i przeprowadzenie podróży polowej" pozostaje w ścisłym związku z jej rodzajem, przyjętą metodą i zamierzonymi celami. Niezależnie jednak od tego w każdym przypadku należy:

- określić cel ogólny i cele szczegółowe, będące przedmiotem studiów terenowych;
- ustalić /prowizorycznie, z mapy/ rejony - punkty terenowe, gdzie będą omawiane problemy wynikające z celów i treści podróży, wybrać marszruty prowadzące do nich; przy wyborze tych ostatecznych należy uwzględnić również fakt, iż mogą one być wykorzystane dla zorganizowania na nich tzw. "ruchomych punktów pracy" - jako uzupełnienie stałych punktów, względnie same stanowić przedział studiów/;

- przeprowadzić rekonesans rejonu podróży polowej;
- opracować, ostatecznie, szczegółowy plan podróży polowej, uwzględniając już w nim wyniki rekonesansu oraz możliwości materiałowo - techniczne; w planie podróży wojskowo-historycznej uwzględnić wykorzystanie uczestników walk;
- opracować materiały dla prowadzących zajęcia oraz uczestników podróży polowej i wydać je;
- przed wyjazdem w teren, jeśli to jest konieczne, przeprowadzić wstępne szkolenie uczestników podróży polowej.

Właściwa organizacja podróży polowej, wszechstronne i dokładne przygotowanie stanowią podstawowe przesłanki do jej sprawnego przeprowadzenia, a co za tym idzie pełnego zrealizowania ustalonych celów szkoleniowo-poznawczych. Biorący udział w podróży polowej powinni być jej aktywnymi uczestnikami a nie biernymi obserwatorami. Tak więc potrzebna jest twórcza praca obu stron - prowadzących zajęcia i uczestników podróży, harmonijnie powiązana, umiejętnie kierowana przez dowództwo podróży polowej.

4/ Omówienie wyników podróży polowej

Omówienie przeprowadza kierownik podróży polowej, wykorzystując dane przedstawione mu przez prowadzących zajęcia oraz własne spostrzeżenia. Ważnym elementem omówienia powinna być szeroka dyskusja uczestników, rozwijająca i uogólniająca problemy będące przedmiotem studiów w poszczególnych dniach podróży polowej.

Uogólnienia, wnioski i spostrzeżenia, wynikające z analizy problemów będących przedmiotem studiów podczas trwania podróży polowej powinny być opracowane w formie pisemnej,

stanowiąc ważny przyczynek do dalszej pracy naukowo-badawczej i poznawczej w odniesieniu do określonych zagadnień.

4. Praca domowa i indywidualna

/Zespół pod kierownictwem ppłk dr Z. Palucha/

a/ Znaczenie i zakres pracy samodzielnej

Znaczenie i zakres pracy samodzielnej słuchaczy ASG, zależą od wielu czynników. Wymienimy te, które wydają się najważniejsze. Są to: przyjęty system i zakres nauczania, rodzaj przedmiotu i osobowość uczącego się. Nauczać można, jak wiadomo, przez podawanie uczącym się określonego zakresu wiadomości teoretycznych w drodze wykładów lub praktycznie przez naśladownictwo oraz drogą prób i błędów. W drugiej metodzie może występować egzekwowanie przez wykładowcę samodzielnie nabytych przez uczącego się wiadomości. Rzadko występują czyste formy nauczania teoretycznego lub praktycznego. Najczęściej są to formy mieszane teoretyczno-praktyczne z przewagą w jednym lub w drugim kierunku, tj. w kierunku teoretycznym lub praktycznym.

Przy wykorzystywaniu każdej z form nauczania występuje jednak nauczający i uczący się, a transmisją pomiędzy nimi może być teoria lub praktyka. W zasadzie więc system nauczania tylko w nieznacznym stopniu wpływa na znaczenie i zakres pracy samodzielnej uczącego się, jakkolwiek praca ta jest podstawą zarówno wiedzy teoretycznej, jak i nawyków praktycznych każdej uczącej się jednostki. Większe znaczenie, w tym względzie, posiada zakres przekazywania uczącemu się w ten czy inny sposób wiedzy i umiejętności praktycznej.

W wypadku szerokiego przekazywania wiedzy i umiejętności przez uczącego zarówno znaczenie jak i zakres pracy samodzielnej /nauki własnej/ słuchacza jest niewielki /np. przy praktycznym nauczaniu języków obcych wyłącznie drogą konwersacji z osobami posługującymi się studiowanym językiem/. W wypadku gdy uzyskiwane od nauczającego dane są szczupłe /ramowe, niezupełne/ uczący się musi zdobywać je samodzielnie przez studiowanie literatury, wykonywanie ćwiczeń itp. W tym wypadku zarówno znaczenie, jak i zakres pracy samodzielnej wznoszą odwrotnie proporcjonalnie do ilości odebranych od nauczającego informacji.

Zgodnie z założeniami planu szkolenia ASG w pracy ze słuchaczami kładziemy nacisk na nauczanie praktyczne i pracę samodzielną uczących się. Wymaga to od nich niejednokrotnie dużego wysiłku i samozaparucia.

Do zakresu pracy samodzielnej słuchaczy ASG wchodzi:

- przygotowanie się do kolejnych zajęć;
- opracowanie prac indywidualnych;
- przygotowanie do kolokwii i egzaminów;
- dobrowolne czytelnictwo literatury fachowej.

Poniżej rozpatrzemy jedynie pierwsze dwa zagadnienia. Przygotowanie się do kolejnych zajęć prowadzonych przez wykładowcę wymaga od słuchaczy:

- pogłębienia i ugruntowania teorii przedmiotu;
- przeprowadzenia pracy myślowej nad budową modelu wymaganych rozwiązań /decyzji, dokumentów itp./;
- opracowania tego modelu w nakazanej lub przyjętej postaci /na mapie, w formie referatu lub dokumentu/.

Opracowanie prac indywidualnych /referatów i ćwiczeń/ wymaga od słuchaczy:

- zapoznania się z metodą opracowania prac indywidualnych;
- ustalenia osobistego planu pracy;
- zebrania i opracowania literatury przedmiotu;
- przeprowadzenia pracy myślowej nad koncepcją, formą i treścią pracy indywidualnej /budowa modelu/;
- opracowanie pracy indywidualnej w nakazanej postaci.

Każda zdobywana wiedza i umiejętność wymaga poznania teorii przedmiotu. Teoria ta może być szeroka lub wąska, trudna lub łatwa. W zależności od tego znaczenie i zakres pracy samodzielnej słuchaczy będzie różny w zależności od rodzaju studiowanych przedmiotów.

Pomiędzy przedmiotami wykładanymi w ASG są także przedmioty ścisłe jak matematyka, fizyka, radiolokacja itp. Wymagają one dla gruntownego ich opanowania zapoznania się z ich teorią oraz prowadzenie wielu, nieraz żmudnych ćwiczeń praktycznych /rozwiązanie zadań, pracy laboratoryjnej, ćwiczeń na sprzęcie/. Poszerzają one w znacznym stopniu zakres pracy samodzielnej słuchaczy i podnoszą jej rangę, bowiem jedynie tą drogą dojść można do pozytywnych rezultatów. Podobnego typu przedmiotami są języki obce. Praca samodzielna słuchacza jest bowiem przy ich opanowywaniu, w przyjętym systemie nauczania, podstawą zdobywanych umiejętności.

Inny rodzaj wykładanych przedmiotów w ASG to przedmioty społeczno-polityczne, geografia itp. Przedmioty te z uwagi na zakres w jakim są studiowane i swą istotę nie wymagają prowadzenia ćwiczeń praktycznych. Praca indywidualna

słuchaczy polega więc, w tym wypadku, na opanowaniu określonego zakresu teorii przedmiotu oraz na pracy myślowej nad budową modelu, rozpatrywanych zagadnień, co jest konieczne dla jego poznania i zaliczenia. Osobne miejsce w nauczaniu prowadzonym w ASG stanowią przedmioty taktyczne. Nauczanie ich zgodnie z założeniami programowymi odbywa się poprzez teorię /wykłady, seminaria, ćwiczenia grupowe/ i praktykę /ćwiczenia szkieletowe, dowódczo-sztabowe, z wojskami/. Zarówno zdobywanie wiedzy teoretycznej, jak i nawyków praktycznych w tym zakresie, odbywa się w ASG drogą nauczania przez wykładowcę i pracę samodzielną słuchaczy. Nauczanie teorii ma miejsce poprzez wykłady problemowe i seminaria, przy ograniczonej ilości godzin lekcyjnych. Wymaga to dużego nakładu pracy słuchaczy, lecz znacznie podnosi rangę pracy samodzielnej w nauczaniu tego przedmiotu.

Kształtowanie umiejętności praktycznych /dowódczo-sztabowych/ odbywa się w ASG głównie drogą różnorodnych, w swej formie i treści, ćwiczeń prowadzonych pod kierownictwem wykładowcy z tym, że większość decyzji, map i dokumentów słuchacze wypracowują samodzielnie lub zespołowo w czasie specjalnie do tego wyznaczonym /nauka własna, wydzielony czas w zajęciach programowych/. Praktyczne uczenie się taktyki odbywa się w głównej mierze na zajęciach programowych. Polega ono zasadniczo na konfrontowaniu poglądu referującego określone zagadnienie z poglądem wykładowcy i zespołu grupy szkoleniowej. Jest to tak zwana nauka drogą prób i błędów oraz przez naśladownictwo.

W świetle powyższego, pomimo że nauczanie pod kierownictwem wykładowcy jest podstawą zdobywania przez słuchaczy umiejętności dowódczo-sztabowych, znaczenie i zakres pracy samodzielnej nie ulega zmniejszeniu. Mniej więcej równy wiek słuchaczy i jednakowe warunki bytowe jakie stwarza ASG są podstawą do osiągnięcia identycznych wyników w nauce. Słuchacze studiujący w ASG mają jednak różny zasób wiedzy teoretycznej i nawyków praktycznych /pełnili służbę wojskową na różnych stanowiskach służbowych w różnych rodzajach broni/, posiadają różne zdolności, zainteresowania i charaktery. Jedni z nich poświęcają na naukę własną zbyt dużo czasu, albowiem są nazbyt rzetelni i zdobywają wiedzę przekraczającą wymogi programu względnie idąc w złym kierunku uczą się rzeczy zbędnych. Inni, których jest znaczna mniejszość podchodzą do nauki lekceważąco. Ci mają dużo wolnego czasu. Jednym omal że wystarcza wykład, inni muszą ciężko pracować, aby się nauczyć naogół prostych zagadnień. Stąd też zależnie od swojej osobowości słuchacze ASG poświęcają więcej lub mniej czasu na pracę samodzielną.

b/ Cele pracy samodzielnej

Najogólniej rzecz biorąc dydaktycznym celem pracy samodzielnej słuchacza ASG jest zdobycie i ugruntowanie tego zakresu wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych, które w świetle programu studiów pozostaje jako margines procesu nauczania /uczenia przez wykładowcę/.

Najbardziej jednak istotnym celem pracy samodzielnej słuchaczy jest ukształtowanie u nich nawyków i umiejętności pracy indywidualnej i zespołowej nad różnego rodzaju

zagadnieniami natury teoretycznej i praktycznej. WYROBIENIE u nich metody problemowego myślenia, kojarzenia często odrębnych z pozoru danych i przewidywania rozwoju wydarzeń w nauczaniu przedmiotów taktycznych będących podstawą do osiągnięcia wojskowych sukcesów posiada wręcz kapitalne znaczenie. Pozostawienie słuchacza /słuchaczy/ bez pomocy ze strony wykładowców przy jednoczesnym zleceniu mu /im/ rozwiązanie trudnych problemów, przy nieraz niepełnym przygotowaniu teoretycznym posiada wiele analogii z działaniem organów dowódczo-sztabowych na polu walki, gdzie sytuacja z reguły bywa niejasna. Wyrabia to u słuchaczy cechy samodzielności, operatywności i śmiałości działania. Należy sobie zdawać sprawę z tego, że cel ten nie staje w sprzeczności z realnością szkolenia słuchaczy ASG, bowiem błędy, względnie mniej trafne decyzje i rozwiązania są korygowane przez wykładowcę i zespół uczących się na zajęciach programowych.

Przyjęty system kształcenia w ASG, w którym zasadnicza rola przypada pracy samodzielnej daje też możliwość lepszego poznania słuchaczy i typowania ich po ukończeniu studiów na odpowiednie stanowiska służbowe w wojsku.

c/ Metody pracy samodzielnej

Wiedzę z zakresu wielu przedmiotów objętych programem studiów ASG opanować można przez poznanie teorii lub przez praktykę. Poznanie teoretyczne w procesie samokształcenia odbywa się najczęściej drogą czytania materiałów źródłowych /podręczników/ oraz prowadzenie analizy i syntezy badanych problemów. Dla poznania /opanowania/ zagadnienia

natury praktycznej przy tej metodzie nieodzowne jest posiadanie szerokiej wyobraźni przywołującej obrazy rzeczywistości. Życie wykazuje, że wyłącznie na podstawie wiedzy teoretycznej można wykonać wiele czynności praktycznych.

Nauka teorii przez praktykę polega na wykonywaniu doświadczeń /eksperymentów/. Tak np. rozebranie i obejrzenie części składowych zamka armaty pozwala opanować wiedzę teoretyczną z zakresu jego budowy i działania poszczególnych mechanizmów. Naturalnie nie wszystkie przedmioty /zagadnienia/ poznać można zależnie od chęci arogą teoretyczną lub praktyczną. Śmieszne byłoby twierdzenie, że filozofii lub historii można nauczyć się praktycznie, a taktyki wyłącznie teoretycznie. Najczęściej teoria i praktyka uzupełniają się dając pierwszeństwo tej metodzie, która w danym wypadku jest najbardziej przydatna.

Wiedza teoretyczna jest nieodzownym elementem umiejętności praktycznych. Słuchacze ASG w procesie samokształcenia /pracy samodzielnej/ zapoznają się z nią zarówno teoretycznie, jak i praktycznie. Metody teoretyczne polegają na indywidualnym i zespołowym czytelnictwie materiałów źródłowych, ich krytyce oraz analizie i syntezie, są jednak zasadnicze w samodzielnym zdobywaniu wiedzy przez słuchaczy. Strona praktyczna tego zagadnienia, tak ze względu na profil szkolenia jak i małe zainteresowanie jest mniej wykorzystana.

Absolwent ASG, przyszły dowódca lub oficer sztabu, obok wiedzy teoretycznej, dysponować winien określonym zasobem sprawności motorycznych i umiejętności praktycznych. Zdobywać je można zarówno teoretycznie /z podręczników, pamiętników/ oraz praktycznie przez opracowanie map i innych

dokumentów sztabowych. W samokształceniu słuchaczy ASG zasadniczą rolę w tym wypadku odgrywają metody praktyczne - naśladownictwo i nauka na błędach.

d/ Kierowanie pracą samodzielną słuchaczy przez kadre

Podstawą kształcenia słuchaczy ASG jest plan szkolenia. Jakość tego planu, w sensie rozdzielenia wysiłku słuchaczy na poszczególne okresy /miesiące, dni/ i wydzielania czasu wolnego, posiada kardynalne znaczenie w organizowaniu i prowadzeniu pracy samodzielnej słuchaczy. Układ planu szkolenia uzależniony jest jednak od wielu różnych czynników, w wyniku czego w pracy słuchaczy występować mogą okresy nie wymagające od nich usilnej pracy samokształceniowej oraz okresy wzmożonego, a nawet nadmiernego wysiłku.

Zasadniczymi błędami planu szkolenia, jeżeli chodzi o krótkoterminową pracę słuchaczy jest planowanie po dwa-trzy zajęcia grupowe z różnych specjalności w jednym dniu, a jeżeli chodzi o pracę długoterminową na nagromadzeniu kolokwii i egzaminów w końcu roku szkolenia. Zadaniem czynników kompetentnych jest takie ustawienie planu szkolenia, aby wysiłek słuchaczy był racjonalnie wykorzystany bez uszczerbku dla wyników szkolenia i zdrowia uczących się.

Niezależnie od założeń planu szkolenia, szczególnie jednak gdy w planie tym powstały /czasem z przyczyn obiektywnych/ ograniczenia czasowe i zbieżność wysiłków, kadra naukowo-dydaktyczna winna przyjść z pomocą słuchaczom.

Zarówno kierownicy grup szkolenia, jak i odpowiedzialni za poszczególne przedmioty winni przeprowadzić analizę planu szkolenia. W okresach mniej obciążających słuchaczy pracą domową i indywidualną, w sensie przygotowania się do kolejnych zajęć, kolokwiów i egzaminów, należy zalecić słuchaczom czytanie literatury fachowej /rozprawy naukowe, periodyki, wspomnienia itp./ i opracowanie prac indywidualnych. Czas na opracowanie tych ostatnich należy tak dobierać, aby mogły one być opracowane w sposób ciągły, wymaga to bowiem od słuchaczy pełnego zaangażowania się problemami z nią związanymi. Obciążanie słuchaczy w tym czasie inną problematyką jest szkodliwe ze względu na osiągnięte wyniki, zwiększenie pracochłonności i podwojenie stanu napięcia nerwowego.

Kierownicy grup organizując pracę samodzielną słuchaczy winni też zwracać uwagę na ich osobowość. Mogą być bowiem między nimi tacy, którzy nie potrafią się uczyć racjonalnie. Słuchaczom takim należy pomóc w sensie metodycznym, przydzielić ich do odpowiedniej grupy samokształceniowej i częściej kontrolować wyniki ich pracy samodzielnej.

W okresach kiedy następuje wzmożony wysiłek pracy samodzielnej słuchaczy, kadra naukowo-dydaktyczna winna pomóc słuchaczom w szczególny sposób. Pomoc ta polegać może na:

- udzieleniu konsultacji metodycznych i szkoleniowych;
- szczegółowym precyzowaniu wymagań odnośnie treści i formy przygotowania się do zajęć, kolokwiów i egzaminów;
- dbałość o higienę pracy umysłowej słuchaczy.

Kontrola pracy samodzielnej słuchaczy przez kadre naukowo-dydaktyczną winna być prowadzona w sposób systematyczny. Prowadzić ją można drogą sprawdzania wykonywanych przez słuchaczy dokumentów, poziomu ich wiedzy i umiejętności oraz sposobu wykorzystania czasu wolnego.

e/ Realizacja pracy samodzielnej przez słuchaczy

Słuchacze ASG samokształcenie realizują samodzielnie względnie zespołowo. Przyjęcie tej lub innej formy samokształcenia uzależnione jest od osobowości słuchaczy, rodzaju studiowanego przedmiotu /zagadnienia/ oraz ilości dysponowanego czasu.

Samokształcenie indywidualne jest dość trudne w realizacji. Słuchacz zdany jest bowiem wyłącznie na własne siły. Dla opanowania przedmiotu ucieka się on najczęściej do wielokrotnego powtarzania przeczytanej treści lub eksperymentu. Samokontrolę wyników prowadzi najczęściej na piśmie porównując to co napisał z treścią podręcznika. Samokształcenie tego rodzaju prowadzą najczęściej najbardziej zdolni słuchacze, dla których nauka zespołowa staje się przysłowio-
wą kulą u nogi.

Samokształcenie zespołowe posiada wiele zalet. Należą do nich możliwość wymiany poglądów, uzyskanie szybkiej odpowiedzi na nurtujące pytania bez potrzeby jej długotrwałego poszukiwania w materiałach źródłowych oraz słowna kontrola wyników. Wymiana poglądów /dyskusja/ jest wyższą formą samokształcenia. W świetle starcia poglądów doprowadza ona do szybkiego i gruntownego zapamiętania konkretnych

problemów oraz wzbogaca ich treść teoretyczną. Zróżnicowanie wiedzy członków grupy samokształceniowej daje możliwość szybkiego wyrównania wiedzy. Odpowiedź na pytanie pada bowiem niejednokrotnie natychmiast z ust jednego ^z jej członków. Zaletą słownej, zbiorowej samokontroli jest to, że referujący /poddany kontroli/ może przedstawić swoją wypowiedź w tej formie jaka będzie wymagana na zajęciach programowych, kolokwiach itp. Pozostali członkowie grupy samokształceniowej słuchając referatu kolegi kontrolują go i utrwalają przerabiany materiał.

Skład grupy samokształceniowej nie może być zbyt liczny. Stwarza to bowiem możliwość powstawania wielu pytań w czasie odpowiedzi, na które większość uczących się traci czas i chęci do nauki. Uważa się, że grupa samokształceniowa winna składać się z 2-3 osób. Skład grup samokształceniowych może być stały lub zmienny. Zdarza się, że pracę samodzielną prowadzi dwóch-trzech słuchaczy od początku do końca roku szkoleniowego lub nawet w przeciągu całych studiów. W innych wypadkach zależnie od przedmiotu, czasu i innych okoliczności skład grup samokształcenia ulega częstym zmianom. Inicjatywę w tak tworzonych grupach obejmuje najczęściej najlepiej obeznany z danym przedmiotem lub najzdolniejszy słuchacz. Narzuca on plan samokształcenia i dba o jego prawidłową realizację.

Dość częstą formą w samokształceniu słuchaczy ASG jest łączenie pracy indywidualnej i zespołowej. Metoda ^{ta} jest najczęściej stosowana w wypadku braku czasu lub gdy wymagają tego założenia programowe. Przy tej formie pracy każdy

ze słuchaczy grupy szkoleniowej /zespołu/ opracowuje indywidualnie jedno wybrane i odrębne zagadnienie szkoleniowe. Następnie prowadzi się samokształcenie grupowe, podczas którego słuchacze zapoznają się wzajemnie z wynikami swej pracy. Zaletą opisywanej metody jest prędkość uczenia się. Każdy ze słuchaczy wybiera bowiem do opracowania tę partię materiału, która jest mu najlepiej znana, lub która leży w gestii jego zainteresowań. Pozostali słuchacze otrzymują potrzebne im dane i materiały w gotowej, konkretnej i przystępnej formie. Dla należytego prowadzenia samokształcenia winno ono być planowane, a w jego realizacji należy przestrzegać wymagań higieny uczenia się.

5. Praca dyplomowa

/płk.dr J. Zakrzewski/

a/ Cele i tematyka prac dyplomowych

1. Opracowanie pracy dyplomowej ma na celu:

- sprawdzić dojrzałość słuchacza w zakresie samodzielnego rozwiązywania praktycznych lub teoretycznych problemów z taktyki ogólnej, sztuki operacyjnej, historii sztuki wojennej, geografii wojennej lub innych dziedzin nauki i sztuki wojennej;
- sprawdzić umiejętność korzystania z materiałów źródłowych i literatury fachowej oraz poprzednio opanowanej wiedzy przy praktycznym rozwiązywaniu zadań taktyczno-operacyjnych lub przy opracowywaniu rozprawy teoretycznej;
- dać słuchaczom wstępne nawyki do prowadzenia samodzielnych badań i samodzielnej pracy twórczej.

2. Tematyka prac dyplomowych jest dostosowana do zasadniczego profilu studiów i może obejmować zagadnienia z dziedzin: taktyczno-operacyjnej /organizacji i prowadzenia walki i operacji, organizacji wojsk, służby sztabów, dowodzenia, metodyki szkolenia taktycznego/ w zakresie wojsk operacyjnych i wojsk obrony terytorium kraju; sztuki wojennej /analizę doświadczeń ubiegłych wojen/ oraz z zakresu studium teatrów działań wojennych.

Tematykę prac dyplomowych opracowują poszczególni szefowie katedr w zakresie swojej specjalności przed zakończeniem przedostatniego roku studiów przez słuchaczy. Powinna ona odpowiadać wymaganiom rozkazów szkoleniowych Ministra Obrony Narodowej i aktualnym zadaniom szkolenia bojowego i taktyczno-operacyjnego Wojska Polskiego. Wykaz tematów prac dyplomowych zatwierdza Komendant Akademii.

Wykaz prac dyplomowych doprowadza się do wiadomości słuchaczy przedostatniego roku studiów przed zdaniem przez nich egzaminu przejściowego i wyjazdem na praktykę. Każdy słuchacz ma prawo wyboru tematu z opracowanego zestawienia lub zgłoszenia własnego tematu różniącego się zasadniczo od tematów ujętych w wykazie katedralnym. Zgłoszony przez słuchacza temat podlega zaakceptowaniu przez odnośnego szefa katedry i zatwierdzeniu przez Komendanta Akademii. Tematy przydzielone poszczególnym słuchaczom ogłasza się w rozkazie Komendanta ASG.

3. Praca dyplomowa może być opracowana w formie ćwiczenia taktycznego lub rozprawy teoretycznej /referatu/ i powinna być w zasadzie oparta na obowiązujących zasadach

taktyki i sztuki operacyjnej. Słuchacz ma jednak prawo wyrażenia w pracy własnych poglądów i sformułowania koncepcji odmiennych od aktualnie obowiązujących w szkoleniu wojsk.

Praca dyplomowa opracowana w formie ćwiczenia taktycznego powinna zawierać: myśl przewodnią ćwiczenia /lub zasadnicze jej elementy/ w zasadzie w formie graficznej /koncepcję taktyczną i metodyczną ćwiczenia, zamiar i decyzję stron, położenie wyjściowe stron, zarys dynamiki walki/ i niezbędne dokumenty metodyczno-organizacyjne potrzebne do przeprowadzenia ćwiczenia. Ponadto słuchacz opracowuje krótkie pisemne uogólnienie teoretycznej strony ćwiczenia, w którym przedstawia podstawowe właściwości danego rodzaju działań bojowych i uzasadnienie głównych problemów taktyczno-operacyjnych ujętych w treści ćwiczenia. Objętość ćwiczenia nie powinna przekraczać 40-60 stron maszynopisu.

Rozprawa teoretyczna stanowi teoretyczne ujęcie zagadnień w formie referatu wraz z niezbędnymi załącznikami ilustrującymi poszczególne zagadnienia omawianej treści w pracy. Objętość pracy nie może przekraczać 50-70 stron maszynopisu.

b/ Rola oddziałów, katedr i pracowników dydaktyczno-naukowych w opracowaniu prac dyplomowych

1. Jednocześnie z przydzieleniem tematu pracy dyplomowej, każdemu słuchaczowi przydziela się konsultanta spośród kadry naukowo-dydaktycznej odpowiedniej katedry. Jeden konsultant może jednocześnie konsultować dwóch-trzech słuchaczy. Zmiana konsultanta w toku opracowywania przez

słuchacza pracy dyplomowej może być dokonana tylko za zezwoleniem Komendanta Akademii. Słuchacz ma prawo zwracać się z prośbą o udzielenie konsultacji również do innych pracowników dydaktyczno-naukowych w zakresie różnych specjalistycznych problemów będących treścią pracy dyplomowej, po uprzednim uzgodnieniu celowości uzyskania tego rodzaju porady z przydzielonym mu konsultantem. Ponadto może się on ubiegać, za zgodą konsultanta i odnośnej katedry, o uzyskanie specjalistycznych konsultacji u pracowników naukowych /praktyków, fachowców/ spoza Akademii /w uczelniach, instytucjach i jednostkach wojskowych/.

2. Konsultant jest powołany do kierowania opracowaniem pracy dyplomowej przez słuchacza. Do jego obowiązków należy między innymi:

- sporządzić pisemne wytyczne do opracowania pracy dyplomowej, według wzoru - jak załącznik nr 1 i sprawdzić ich prawidłowe zrozumienie przez słuchacza;
- udzielić wskazówek do wykonania przez słuchacza kalendrzowego terminażu czynności przy opracowywaniu pracy dyplomowej i planu pracy dyplomowej oraz kontrolować ich realizację;
- sprawdzić teoretyczne /merytoryczne i metodologiczne/ przygotowanie słuchaczy w zakresie tematu pracy oraz znajomość niezbędnej literatury;
- udzielić słuchaczowi pomocy poprzez okresowe zapoznawanie się z tokiem badań i z treścią pracy, wskazywanie dodatkowej literatury, sygnalizowanie stwierdzonych błędów oraz w miarę potrzeby organizowanie konsultacji w innych katedrach;

- okresowo meldować szefowi katedry o przebiegu opracowywania pracy dyplomowej przez słuchacza, a w wypadkach koniecznych informować o stanie pracy kierownika ośnośnego kursu;
- sprawdzić gotową pracę dyplomową, sporządzić na piśmie opinię pracy i przedstawić ją szefowi katedry wraz z wnioskiem o dopuszczenie lub niedopuszczenie słuchacza do obrony;
- udzielić słuchaczowi wskazówek do opracowania referatu do obrony pracy dyplomowej.

3. Ogólne kierownictwo nad opracowaniem i konsultowaniem prac dyplomowych sprawuje szef oddziału /szef katedry/. Do jego obowiązków między innymi należy:

- czuwać nad sprawnym przebiegiem opracowania i wykonania przez słuchaczy prac dyplomowych;
- kontrolować pracę podległych pracowników dydaktyczno-naukowych - konsultantów w zakresie ich kierownictwa opracowaniem prac dyplomowych.

c/ Czynności słuchacza w zakresie opracowania pracy dyplomowej

1. Praca dyplomowa powinna być napisana przez słuchacza samodzielnie. Ponosi on pełną odpowiedzialność za jej poziom i termin wykonania. Słuchacz opracowując pracę dyplomową powinien wykazać:

- znajomość założeń teoretycznych oraz literatury danej dziedziny nauki, z której zakresu opracowywana jest praca dyplomowa oraz umiejętność zastosowania posiadanych

- wiadomości w rozwiązywaniu określonych teoretycznych i praktycznych problemów nauki i sztuki wojennej;
- umiejętność wykorzystywania i krytycznego analizowania literatury fachowej i źródeł oraz zawartych w nich poglądów, koncepcji, wniosków;
  - umiejętność poprawnego rozumowania /uogólniania i wnioskowania/ kategoriami taktyczno-operacyjnymi, a także uzasadnienia i bronięcia własnych tez i postulatów;
  - uzyskanie wstępnych nawyków do prowadzenia badań naukowych oraz predyspozycji do samodzielnej pracy twórczej w zakresie rozwijania i rozwiązywania teoretycznych oraz praktycznych problemów wiedzy wojskowej.

2. Pierwszą czynnością w zakresie opracowania pracy dyplomowej jest wybór i określenie tematu pracy. W wypadku jeżeli słuchacz sam ustala temat pracy powinien on ściśle sprecyzować dziedzinę wiedzy, w ramach której zawiera się dany proponowany temat; zakres tematu to jest określić wycinek rzeczywistości, który zostaje poddany analizie; stopień ogólności lub szczegółowości tematu; charakter problemu /teoretyczny czy praktyczny/. Formułując temat samodzielnie słuchacz powinien kierować się następującymi kryteriami: znajomością problematyki będącej treścią rozprawy /a więc wybierać temat leżący najbliżej jego zainteresowań i już znany w określonym stopniu/; użytecznością praktyczną względnie teoretyczną problemu z punktu widzenia potrzeb wojsk lub uczelni.

Wybierając temat z wykazu katedralnego słuchacz powinien dokonać jego analizy, zwracając szczególną uwagę na

zrozumienie jego treści oraz określenie tych wszystkich elementów, które zostały wyszczególnione uprzednio. W rezultacie analizy sformułowanego samodzielnie lub wybranego tematu słuchacz określa cele poznawcze pracy dyplomowej oraz formułuje w formie pytań problemowych zagadnienia, które zamierza w treści pracy rozwiązać /odpowiedzieć/. W pracach o charakterze badawczym słuchacz, w oparciu o przeprowadzoną analizę tematu i znajomość teorii zagadnienia, formułuje wstępną hipotezę roboczą oraz określa metody badawcze. Hipoteza robocza jest to przypuszczalne rozwiązanie, które słuchacz zamierza poprzez odpowiednie badania i studia uzasadnić oraz udowodnić.

3. Na podstawie przeprowadzonej analizy tematu słuchacz sporządza wstępny plan pracy dyplomowej /referatu/ lub układ /ćwiczenia taktycznego/ oraz kalendarzowy terminaż czynności według wzoru jak załącznik nr 1. Następnie przystępuje on do studiowania literatury i źródeł. W pierwszej fazie należy zapoznać się z bibliografią przedmiotu i wynotować te pozycje, które przede wszystkim zasługują na uwagę. W celu usprawnienia i przyspieszenia toku pracy nad zapoznaniem się z dużą ilością pozycji bibliograficznych należy stosować technikę szybkiego czytania, za której pomocą można w krótkim czasie dokonać selekcji bibliografii oraz wyodrębnić pozycje do dokładnego zapoznania się. Podstawowe dane dotyczące przeczytanych pozycji literatury wynotowuje się na fiszkach bibliograficznych lub w oddzielnych zeszytach.

W toku czytania i studiowania literatury słuchacz opracowujący rozprawę teoretyczną uściśla plan pracy, precyzując treść poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. Plan referatu powinien ujmować: rozdział wprowadzający, zawierający analizę tematu, jego znaczenie z punktu widzenia teoretycznego i praktycznego, cele badawcze, hipotezę roboczą /jeżeli jest to praca o charakterze empirycznym /, zagadnienia i pytania badawcze oraz analizę i ocenę krytyczną literatury w tym źródła; część /rozdział lub rozdziały/ przedstawiającą sprawozdanie z przeprowadzonych badań względnie analizę krytyczną faktów i zjawisk występujących w określonej dziedzinie rzeczywistości; wreszcie rozdział ujmujący propozycje pozytywnego rozwiązania danego problemu wraz z wnioskami ogólnymi. Rzecz jasna istnieje możliwość zbudowania referatu według innego planu, zawsze jednak praca powinna zawierać: wprowadzenie do tematu, część faktograficzną i analityczną /badawczą/ oraz określone pozytywne propozycje, które mogą być albo zebrane w jednym rozdziale, albo też występować w różnych częściach pracy.

4. W wypadku opracowywania pracy dyplomowej w formie ćwiczenia słuchacz na podstawie przeczytanej literatury opracowuje konspekt uogólnienia strony teoretycznej tematu będącego treścią ćwiczenia i ustala te specyficzne zasady taktyczno-operacyjne lub sposoby postępowania swoiste dla danego rodzaju działań bojowych, które zamierza twórczo zastosować w treści ćwiczenia. Na podstawie analizy tematu ćwiczenia i znajomości literatury przedmiotu słuchacz precyzuje myśl przewodnią ćwiczenia, a zwłaszcza jego ogólną

koncepcję taktyczną i metodyczną /może to być wykonane na kartce papieru/ oraz ustala ostateczny układ całości ćwiczenia.

5. Bardzo istotnym etapem pracy jest przeprowadzenie badań empirycznych w terenie. W warunkach akademii, tego rodzaju prace mogą być wykonane wyłącznie w czasie praktyki, to jest po zakończeniu drugiego roku studiów. Słuchacz prowadzący badania może zastosować metodę obserwacji naukowej, metodę badania opinii oraz w sprzyjających okolicznościach metodę eksperymentu. Badania należy prowadzić w oparciu o uprzednio ustalony plan badań zaakceptowany przez konsultanta i przy pomocy przygotowanych narzędzi badawczych /arkuszy obserwacji, ankiet, kwestionariuszy, sprawozdań/.

6. Pisarskie opracowanie pracy dyplomowej w formie referatu wykonuje się różnymi sposobami. Zaleca się jednak, aby pisać w sposób możliwie ciągły /bez dłuższych przerw/, przeznaczając na ten cel przynajmniej 2-3 godziny dziennie aż do zakończenia całości opracowania pierwszej redakcji. Należy przy tym odrazu pisać w sposób staranny, unikając błędów /posługując się słownikiem/, nie zapominając o interpunkcji i koniecznych odnośnikach. W pierwszej kolejności należy napisać rozdział wstępny /metodologiczny/. Następnie opracowuje się pozostałe rozdziały według uprzednio ustalonej kolejności, chociaż w tym wypadku mogą być liczne odstępstwa od tej zasady.

Po opracowaniu pierwszej redakcji słuchacz przedstawia referat konsultantowi, a następnie na podstawie otrzymanych wskazówek wprowadza on do pracy ewentualne zmiany

i uzupełnienia oraz wykonuje potrzebne załączniki. Całość pracy po jej zaakceptowaniu przez konsultanta przekazuje do wydziału wydawniczego w celu technicznego opracowania.

7. Kolejność wykonania pracy dyplomowej w formie ćwiczenia taktycznego jest nieco inna. W tym wypadku słuchacz powinien przede wszystkim opracować myśl przewodnią ćwiczenia /zwłaszcza zamiar i decyzję stron oraz zarys dynamiki walki/ i uzgodnić tę część pracy z konsultantem. Następnie przystępuje do wykonania pozostałych dokumentów oraz uzupełnia część teoretyczną. Całość pracy wraz z załącznikami przedstawia konsultantowi i po uzyskaniu akceptacji przekazuje do wydziału wydawniczego.

6. Praktyki słuchaczy

/Zespół pod kierownictwem ppłk dr Z. Palucha/

a/ Cel i zadania praktyki

Praktyka jaką odbywają słuchacze ASG w oddziałach i związkach taktycznych, stanowi nieodłączną część całego programu studiów i służy osiągnięciu harmonijnego związku studiów teoretycznych z praktyczną stroną szkolenia wojsk. Praktyka w jednostkach ma na celu:

- doskonalić słuchaczy w dziedzinie wykonywania funkcji dowódczych i sztabowych;
- dać możliwość słuchaczom praktycznie zastosować w jednostkach wojskowych umiejętności zdobytych w akademii w zakresie szkolenia operacyjno-taktycznego;
- zapoznać słuchaczy z aktualnymi metodami pracy partyjno-politycznej w oddziałach i pododdziałach;

- umożliwić słuchaczom uzyskanie danych do prac dyplomowych;
- dla słuchaczy oddziału lotniczego dać możliwość odbycia praktyki lotniczej.

Praktyka ma za zadanie zapoznać słuchaczy ze zmianami w metodach /sposobach/ szkolenia wojsk, wykorzystania techniki bojowej oraz stosowania norm taktyczno-operacyjnych. Tak więc, praktyka jest uzupełnieniem studiów teoretycznych, odbywanych na terenie uczelni, umiejętnościami praktycznymi, zdobytymi bezpośrednio w czasie pracy w sztabach ZT i oddziałach. Odpowiednio zorganizowana praktyka powinna być dla słuchacza bodźcem do zwiększenia zainteresowań swoją specjalnością, gdyż pozwala na praktyczne zastosowanie wiedzy teoretycznej opanowanej podczas studiów.

Zaliczenie praktyki jest niezbędne do otrzymania przez słuchacza promocji na rok następny. W wyjątkowych wypadkach Komendant Akademii może zwolnić słuchacza z części lub całości praktyki.

b/ Organizacja praktyki

Termin i czas trwania praktyki po I i II roku studiów w ASG regulują odpowiednie plany. Z reguły słuchacze odbywają 28-dniową praktykę w jednostkach i związkach taktycznych na stanowiskach ustalonych przez odnośnych komendantów oddziałów /szefów katedr/.

Słuchacz może być skierowany na praktykę do jednostki wojskowej odpowiadającej jego specjalności, lub do jednostki innego rodzaju wojsk. W obydwu wypadkach stanowisko wyznaczone dla słuchacza na okres praktyki, powinno być

w zasadzie dostosowane do szczebla jaki był przerabiany w ciągu roku poprzedzającego praktykę. Ogólnie nad całością przebiegu praktyk czuwa Oddział Szkolenia ASG, który odpowiedzialny jest również za koordynację pracy w zakresie przygotowania i organizacji praktyk. Za organizację praktyk na poszczególnych oddziałach /w katedrach/ odpowiedzialni są komendanci /szefowie/ tych oddziałów /katedr/.

Do obowiązków Oddziału Szkolenia w zakresie organizacji praktyki należy:

- uzgadnianie z Szefostwami Rodzajów Wojsk i Dowództwami Okręgów Wojskowych przydziału słuchaczy na określone stanowiska w jednostkach wojskowych;
- zapotrzebowanie z jednostek wykazu tematyki szkoleniowej przewidzianej dla wojsk w okresie praktyki;
- organizacja i zabezpieczenie wyjazdu słuchaczy na praktykę.

W wypadku udziału słuchaczy w manewrach w czasie przewidzianym na praktykę w jednostkach, Oddział Szkolenia ASG powiadamia sztab odpowiedniego okręgu wojskowego o liczności słuchaczy delegowanych do udziału w manewrach i zapotrzebowuje wykaz stanowisk przewidzianych do obsadzenia przez słuchaczy ASG. Odpowiednio do otrzymanego wykazu stanowisk komendanci oddziałów /szefowie katedr/ wyznaczają słuchaczy na odpowiednie funkcje i przedstawiają wykazy do zatwierdzenia Komendantowi Akademii. Jeden egzemplarz zatwierdzonego wykazu przesyła się do właściwego okręgu wojskowego.

Komendanci oddziałów /szefowie katedr/ są dydaktycznymi i naukowymi opiekunami praktykze strony uczelni. Do obowiązków ich w zakresie organizacji praktyki należy:

- opracowanie propozycji stanowisk dla poszczególnych słuchaczy wyjeżdżających na praktykę;
- dokonywanie konkretnego przydziału słuchaczy na określone funkcje w jednostkach wojskowych;
- uzgodnienie programów ramowych i szczegółowych oraz opracowanie programów praktyki;
- ustalenie zadań indywidualnych dla poszczególnych słuchaczy;
- dokładne poinformowanie słuchaczy udających się na praktyki o ich zadaniach.

Propozycje stanowisk dla słuchaczy wyjeżdżających na praktykę opracowuje się conajmniej na trzy miesiące przed terminem rozpoczęcia praktyki. Przy ustalaniu stanowisk dla poszczególnych słuchaczy bierze się pod uwagę możliwości /postępy w nauce/ poszczególnych słuchaczy oraz ich doświadczenie w pracy dowódczej lub sztabowej przed przybyciem do ASG.

Konkretnego przydziału słuchaczy na określone funkcje w jednostkach wojskowych dokonuje się przez Oddział Szkolenia w porozumieniu z odnośnymi Szefostwami Rodzajów wojsk i Dowódcami Okręgów Wojskowych. Słuchacze Akademii mogą odbywać praktykę tylko na stanowiskach obsadzonych przez etatowych oficerów jednostki. Przydział stanowisk na określone funkcje zatwierdza Komendant Akademii.

Program praktyki opracowuje się po otrzymaniu z jednostek wojskowych planów szkolenia wojsk i obejmuje on podstawowe zadania dla wszystkich słuchaczy /grupy/. Typowe zadania dla słuchaczy mogą obejmować:

1. dla wszystkich pionów szkolenia:

- opracowanie i udział w przeprowadzeniu ćwiczenia dowódczo-sztabowego lub szkieletowego z oficerami oddziału /związku taktycznego/;
- opracowanie i udział w przeprowadzeniu ćwiczenia z wojskami;
- opracowanie i wygłoszenie referatu dla kadry jednostki na aktualne zagadnienia wojskowe;
- udział w pracy partyjno-politycznej oddziału /pododdziału/;
- przestudiowanie dokumentacji wyszkoleniowej oddziału /pododdziału/;
- zapoznanie się z eksploatacją i konserwacją sprzętu;
- zapoznanie się z całością gospodarki materiałowej oddziału /pododdziału/.

2. dodatkowo w pionie ogólnowojskowym i artyleryjskim:

- dowodzenie /kierowanie/ pododdziałem w czasie ostrego strzelania;
- organizacja i przeprowadzenie treningu ogniowego/strzeleckiego/;
- dowodzenie pododdziałem w czasie musztry bojowej;
- odbycie praktycznej jazdy pojazdami mechanicznymi będącymi na wyposażeniu oddziału.

3. dodatkowo w pionie lotniczym:

- udział w organizacji dnia lotnego oraz kierowanie lotami na lotnisku i poligonie;
- udział w opracowaniu instrukcji eksploatacji lotnisk i poligonów;
- praktyczne odbycie lotów.

4. dodatkowo w pionie kwatermistrzowskim:

- zapoznanie się z obowiązkami osób funkcyjnych oraz aktualnymi przepisami, zarządzeniami i rozkazami traktującymi o gospodarce materiałowej;
- zapoznanie się z organizacją, ~~organizacją~~ i systemem ochrony magazynów;
- wykonanie prac zleconych przez dowódcę /kwatermistrza/, w zakresie przedsięwzięć szkoleniowych lub gospodarczych.

Program praktyki stanowi podstawę do opracowania zadań indywidualnych dla poszczególnych słuchaczy. Każde zadanie indywidualne winno uwzględniać opracowanie przez słuchacza ćwiczenia, wygłoszenie wykładu i przeprowadzenie zajęć oraz inne zadania wynikające z planów szkolenia jednostki.

Wskazówki dotyczące pracy partyjno-politycznej słuchaczy w okresie praktyki podaje na odprawie słuchaczy Zastępca Komendanta Akademii do spraw politycznych.

W czasie miesiąca poprzedzającego praktykę, właściwe katedry organizują zebrania informacyjne słuchaczy udających się na praktyki i omawiają znaczenie praktyki jako integralnej części studiów, program praktyki, jego realizację, obowiązki praktykantów, sposób opracowania sprawozdań, dyscyplinę w czasie odbywania praktyki, a nawet wyekwipowanie.

Do czasu wyjazdu na praktykę wszyscy słuchacze zobowiązani są do przygotowania się na praktykę stosownie do otrzymanego zadania indywidualnego od kierownika taktycznego grupy, zawierającego podstawowe zadania w czasie praktyki i wskazówki do praktycznej realizacji programu praktyki. W czasie przygotowania się do wyjazdu słuchacz powinien:

- zaznajomić się z rozkazami, regulaminami i instrukcjami dotyczącymi przewidzianego na praktyce stanowiska;
- przestudiować materiały o metodyce szkolenia taktycznego i specjalnego w wojskach;
- zapoznać się ze wzorami sprzętu bojowego znajdującego się na wyposażeniu danej jednostki oraz z zadaniami jego eksploatacji i konserwacji.

c/ Kierowanie praktyką i jej przebieg

Za kierownictwo pod względem naukowo-metodycznym w okresie praktyki odpowiedzialni są właściwi komendanci oddziałów i szefowie katedr.

W czasie trwania praktyki słuchacze podlegają pod każdym względem dowódcy jednostki lub osobie przez niego upoważnionej, a w zakresie realizacji zadań postawionych przez Akademię, również kierownikowi praktyki wyznaczonemu spośród pracowników nauki Akademii i sprawującemu pieczę nad praktykantami.

Jeden kierownik praktyki może kierować pracą słuchaczy w ramach jednej dywizji. Wykaz kierowników praktyki na wniosek odnośnych komendantów oddziałów /szefów katedr/ zatwierdza Komendant Akademii. Kierownik przez cały

okres trwania praktyki podlega komendantowi oddziału /szefowi katedry/, przy utrzymaniu ścisłej łączności z dowódcą i szefem sztabu jednostki i odpowiedzialny jest za realizację programu praktyki słuchaczy i oceny dydaktycznej ich przebiegu.

Do obowiązków kierownika praktyki ponadto należy:

- kontrola przybycia słuchaczy na praktykę w określonym czasie;
- zapoznanie się z warunkami pracy słuchaczy;
- udzielanie indywidualnych konsultacji słuchaczom i pomocy w usuwaniu trudności wynikających z zajmowanego stanowiska;
- zorganizowanie w koniecznych wypadkach wykładów i referatów dla słuchaczy, wygłoszonych przez oficerów dowództwa jednostek wojskowych na miejscu praktyki;
- interweniowanie u właściwych przełożonych w wypadku stwierdzenia wykorzystania słuchaczy niezgodnie z programem praktyki;
- studiowanie na miejscu zagadnień związanych z praktyczną pracą w jednostkach, niezbędnych do podniesienia poziomu procesu studiów w akademii.

Słuchacze po przybyciu na miejsce praktyki meldują swoje zadania indywidualne dowódcy jednostki i w ciągu 1-2 dni opracowują osobiste kalendarzowe plany pracy i przedstawiają dowódcy jednostki do zatwierdzenia.

W czasie praktyki słuchacze obowiązani są również do prowadzenia dziennika praktyki oraz opracowania sprawozdania z praktyki. Zarówno sprawozdanie, jak i dzienniki

oraz osobiste plany pracy, powinny być stale i sukcesywnie sprawdzane przez kierownika praktyki, będącego opiekunem słuchaczy ze strony uczelni.

Korzyści z praktyki zależne są w dużej mierze od samego słuchacza, jego stosunku do pracy i nauki, od stopnia zainteresowania procesem szkolenia bojowego i życiem danej jednostki, w której odbywa praktykę. Z drugiej zaś strony pomimo najlepszych chęci i jak najbardziej pozytywnego i czynnego ustosunkowania się słuchacza, lecz przy niewłaściwej opiece ze strony dowództwa tejże jednostki, zamierzone efekty i cele mogą być chybione.

Przy dobrze zorganizowanej praktyce korzyści z niej płyną nie tylko dla słuchacza, ale i dla jednostki. Bardzo często bowiem słuchacze biorą czynny udział w całokształcie życia jednostki, wnosząc nowe, świeże myśli, usprawniając organizację pracy w sztabach lub też wprowadzając nowe pomysły w zakresie szkolenia wojsk. Można więc przewidzieć, że w warunkach właściwie ustawionej i kierowanej praktyki korzyści są obustronne.

d/ Sprawozdawczość i ocena wyników praktyki

Po zakończeniu praktyki każdy słuchacz jest oceniany. Ocena pracy słuchacza za czas praktyki winna obejmować: ocenę wykonania zadania indywidualnego oraz krótką charakterystykę całokształtu pracy w jednostce. Ocenę pracy słuchacza w czasie praktyki wpisuje do indeksu dowódca jednostki i kierownik praktyki. Należy przyjąć zasadę, że niedopuszczalne jest dokonywanie zaliczeń praktyki bez rozmowy ze słuchaczem.

Ocenę za pracę słuchacza podczas manewrów wystawia i wpisuje do indeksu bezpośrednio przełożony słuchacza podczas manewrów.

Po powrocie z praktyki słuchacz przedstawia kierownikowi taktycznemu sprawozdanie z przebiegu praktyki oraz przedstawia do wglądu swój indeks.

Na podstawie sprawozdań słuchaczy, kierownik taktyczny grupy składa sprawozdanie komendantowi oddziału /szefowi katedry/.

Kierownik praktyki po powrocie do Akademii składa ustne sprawozdanie z przebiegu praktyki komendantowi oddziału /szefowi katedry/ oraz przedstawia na piśmie swoje uwagi i wnioski.

Na podstawie sprawozdań słuchaczy i kierowników praktyki, komendanci oddziałów /szefowie katedr/ omawiają wyniki praktyki ze słuchaczami poszczególnych kursów, przeprowadzają podsumowanie wyników praktyki na posiedzeniu zespołu kadry oddziału /katedry/, a następnie meldują przebieg praktyki Komendantowi Akademii. W meldunku tym powinny być ujęte wnioski odnośnie organizacji praktyki w roku następnym.

Ważniejsze problemy wynikające z przebiegu praktyki mogą być przedmiotem obrad rady naukowej akademii.

VI. METODY I FORMY SPRAWDZANIA WYNIKÓW NAUCZANIA

/Zespół pod kierownictwem płk prof. J. Stachowskiego;
główny autor ppłk dypl. A. Rataj/

1. Cele i funkcje sprawdzania wyników nauczania

1. W systemie studiów słuchaczy ASG występują różne przedmioty: o charakterze taktyczno-operacyjnym, ekonomiczno-społecznym i specjalistycznym. W realizacji procesu kształcenia zgodnie ze sformułowanymi celami następuje przyrost wiedzy i umiejętności każdego słuchacza. Ze względu na różnorodność cech osobowych słuchaczy, stopnia przygotowania intelektualnego, umiejętności samodzielnej pracy nad literaturą, przyrost wiedzy i umiejętności u poszczególnych słuchaczy kształtuje się nierównomiernie z różnych przedmiotów.

Stopień przygotowania słuchaczy do studiów w ASG i systematyczne przyswajanie przekazywanej wiedzy wymaga kontroli ze strony wykładowców. Sprawdzanie wyników kształcenia słuchaczy powinno zmierzać w zasadzie do ustalenia: po pierwsze - czy przebieg nauczania jest prawidłowy; po drugie - czy opanowanie materiału programowego odbywa się rytmicznie i zgodnie z rozkładem zajęć.

Pierwszą więc funkcją sprawdzania wyników nauczania jest dla wykładowcy kontrola jakości własnej pracy dydaktyczno-wychowawczej. Wyniki kontroli powinny stanowić podstawę do analizy swoich czynności, szukania przyczyn i błędów oraz usprawnienia procesu nauczania.

Drugą funkcją kontroli wyników nauczania jest ocena postępów poszczególnych słuchaczy. Funkcja ta pozwala

indywidualizować sposoby nauczania, organizować pomoc dla słabszych poprzez stwarzanie im warunków do efektywniejszej pracy.

Przy kwalifikowaniu kandydatów do studiów w ASG kontrola i ocena poziomu wiedzy spełnia również funkcję selekcji. Funkcja selekcji kandydatów zapewnia dobór najzdolniejszych i najbardziej doświadczonych oficerów.

2. Wiedzę i umiejętności słuchaczy należy sprawdzać bieżąco i okresowo.

Sprawdzanie bieżące polega na formułowaniu pytań problemowych ustnie lub pisemnie i na rozwiązywaniu ich przez słuchaczy w celu upewnienia się o stopniu przygotowania do zajęć i opanowania zaleconego materiału.

Sprawdzanie okresowe występuje w formie: zaliczeń z danego przedmiotu lub ćwiczenia /grupowego, na mapach itp./, kolokwium, ćwiczeń egzaminacyjnych i egzaminów rocznych i promocyjnych.

Sprawdzanie bieżące pracy słuchaczy spełnia rolę kształcącą i wychowawczą. Każdy wykładowca sprawdza stopień opanowania wiedzy czy też umiejętności praktyczne, a słuchacze śledzą wypowiedzi innych i w ten sposób utrwalają i pogłębiają swoje wiadomości, uczą się oddzielać błędny sposób rozumowania od prawidłowego. Zadaniem oceny jest aktywizowanie słuchaczy, zwiększenie ich wysiłku nad opanowywaniem materiału i rozwijaniem umiejętności.

Bieżące sprawdzanie postępów słuchaczy mobilizuje do uczenia się, przyzwyczajają do krytycznego oceniania własnej pracy, uważnego i starannego wykonywania obowiązków oraz wyrabiania siły woli, pracowitości i dokładności.

Dokładne sprawdzenie wyników pracy słuchaczy wzmacnia w nich wiarę we własne siły i rozwija poczucie odpowiedzialności za postępy własne i grupy, kształtuje kolektyw oraz wyrównuje poziom wiedzy u poszczególnych słuchaczy.

Kontrola i ocena w procesie nauczania spełni wówczas rolę wychowawczą, gdy wykładowca stworzy u słuchaczy właściwy stosunek polegający na zrozumieniu przez nich wartości i funkcji sprawdzania bieżącego.

W procesie nauczania sprawdza i ocenia się wiedzę i umiejętności z przedmiotów teoretycznych i zajęć praktycznych.

W zakresie przedmiotów teoretycznych sprawdzaniu i ocenie podlega: logiczność toku myślowego, wnioskowanie, właściwa analiza i ocena faktów /sytuacji/, umiejętność odnajdywania związków między faktami, zwięzłość wyrażania i formułowania myśli.

W zakresie przedmiotów /zajęć/ praktycznych sprawdza się nie tylko umiejętności ale i wiedzę, która warunkuje rozwiązanie zadania /problemu/. W zajęciach taktycznych przedmiotem oceny słuchaczy będzie stopień opanowania umiejętności przewidywania rozwoju sytuacji, podejmowania decyzji na podstawie analizy faktów, wydarzeń i ich uogólniania i konkretyzowania oraz uzasadniania wniosków i propozycji.

2. Metody sprawdzania wyników nauczania

a/ Sprawdzanie wiedzy i umiejętności za pomocą pytań stanowi najbardziej rozpowszechnioną metodę w bieżącej kontroli nauczania. Na początku zajęcia zadaje się jedno lub kilka pytań tematycznie związanych z poprzednim zajęciem lub nowym zajęciem praktycznym. Pytania powinny mieć charakter problemu. Nie należy formułować pytań wymagających pamięciowego recytowania fragmentów z instrukcji lub regulaminów. Przez przepytywanie ustala się faktyczny stan wiedzy słuchaczy. Odpowiedź słuchaczy powinna przekonywać, czy wiadomości ich są dokładne i dostateczne, czy są należyście zrozumiane i utrwalone. Pytania powinny być jasne i zrozumiałe, językowo poprawne, postawione w atmosferze możliwie swobodnej, wzajemnego zaufania i życzliwości. Złośliwy lub obraźliwy ton wykładowcy zniechęca słuchaczy do nauki, więcej przynosi szkody niż pożytku. Wymagania co do oceny wypowiedzi powinny być jednoznaczne i obiektywne do wszystkich słuchaczy. Każdą błędną odpowiedź należy natychmiast poprawić a istotę błędu wyjaśnić. Zaleca się błędną wypowiedź słuchacza poprawić przez wezwanie do odpowiedzi innych. Jeżeli większość wezwanych słuchaczy nie potrafi dać zadowalającej odpowiedzi wykładowca powinien dane zagadnienie wyjaśnić.

Sprawdzanie bieżące należy stosować po przerobieniu jakiegoś działu danego przedmiotu lub przed zajęciami praktycznymi organizując zajęcia seminaryjne lub dyskusyjne na z góry przygotowane problemy do rozwiązania. Tego rodzaju zajęcia pozwalają ustalić stopień opanowania materiału, utrwalić wiedzę i usystematyzować w logicznej kolejności.

Wykładowca powinien oceniać pojedynczych słuchaczy lub zespoły /jeżeli tworzy się zespoły po 3-4 słuchaczy/. Przy zespołowym rozwiązywaniu problemów wykładowca powinien oceniać poszczególne zespoły, wprowadzając element współzawodnictwa pomiędzy zespołami. W tych warunkach wykładowca będzie miał lepszą możliwość oceny poszczególnych słuchaczy w zespołach.

b/ Sprawdzanie wiedzy i umiejętności za pomocą prac pisemnych. Prace pisemne należy stosować po przerobieniu działu programu w celu przekonania się o stopniu opanowania określonego materiału. Tematem pracy pisemnej powinny być 2-3 zagadnienia sformułowane w sposób nie budzący wątpliwości pod względem metodologicznym i merytorycznym.

Temat pracy pisemnej powinien zawierać problem teoretyczny i praktyczny, dostosowany do możliwości przeciętnego słuchacza w grupie.

Prace pisemne jako forma kontroli postępów pozwalają ustalić stopień przyswojenia wiedzy przez wszystkich słuchaczy w tych samych warunkach i na tym samym materiale. Ta forma kontroli wymaga od wykładowcy więcej czasu na poprowadzenie i ocenę prac. Słuchacze powinni być uprzedzeni o terminie pracy kontrolnej z danego przedmiotu. Przed wykonaniem pracy kontrolnej słuchacze powtarzają materiał, co w efekcie daje lepsze wyniki.

Przed rozpoczęciem pisania pracy należy podać: temat, czas wykonania i ewentualnie formę wykonania pracy. Każdą pracę należy dokładnie sprawdzić i ocenić. Ze względów psychologicznych słuchaczom należy podać ocenę z krótką

motywacją. Ocena wpływa mobilizująco, jeśli jest słuszna i uzasadniona. Motywacja powinna uwzględnić zarówno błędy, jak i zalety. Każdą pracę należy omówić w grupie oddzielnie. Ma to znaczenie dydaktyczne i wychowawcze, ponieważ wskazanie błędów z analizą ich przyczyn pozwoli słuchaczom utrwalić materiał, upewnić się o swej wartości w porównaniu z innymi. W zależności od charakteru pracy pisemnej, ocen można nie podawać słuchaczom.

e/ Sprawdzenie umiejętności praktycznych. Umiejętności praktyczne słuchaczy podlegają sprawdzeniu podczas ćwiczeń grupowych, dowódczo-sztabowych, na mapach, szkieletowych a częściowo i grupowych. W zależności od rodzaju ćwiczenia każdy słuchacz może być na jednym i tym samym stanowisku lub każdy na innym w danym zespole /grupie/. Sprawdzanie umiejętności praktycznych słuchaczy ma przede wszystkim charakter indywidualny. Indywidualne sprawdzanie polega na ocenie każdego słuchacza w zakresie pełnienia odpowiednich funkcji. Sprawdzenie umiejętności i uzdolnień organizatorskich ma szczególne znaczenie w ćwiczeniach taktycznych w terenie.

3. Formy sprawdzania wyników nauczania

a/ Zaliczenia przedmiotu lub ćwiczenia taktycznego.

Zaliczenie jako forma oceny i sprawdzenia opanowanej wiedzy i umiejętności po ukończeniu zajęć /ćwiczeń/ powinno być bodźcem /motywem/ do dalszych studiów. Podstawą zaliczenia danego ćwiczenia czy zajęcia praktycznego jest uczestnictwo, aktywność i rzetelność pracy słuchacza przy

rozwiązywaniu zadania /problemu/. Praca słuchacza w ćwiczeniach, zajęciach praktycznych podlega zaliczeniu, jeśli są spełnione warunki zgodnie z postawionym celem ćwiczenia. Do warunków tych można zaliczyć:

- osobisty wkład pracy przy rozwiązywaniu zadania czy problemu;
- zdyscyplinowanie i umiejętność współdziałania z innymi;
- konkretność opanowania wiedzy i praktycznych umiejętności z danego tematu /cyklu zagadnień/.

Wykładowca w czasie ćwiczenia /zajęcia praktycznego/ musi prowadzić ewidencję braków wiedzy słuchacza. Wykładowca prowadząc taką ewidencję braków będzie w stanie wykazać je, a z drugiej strony słuchacz wiedząc o tym będzie dokładał starań, aby ich unikać. W każdym przypadku słuchacz musi zdawać sobie sprawę, że otrzymał zaliczenie za konkretną pracę, czynność, za wykonanie zadania. Błędem wychowawczym jest nie zaliczenie danego ćwiczenia bez podania przyczyny /umotywowania/. W razie niezaliczenia danego ćwiczenia słuchacz obowiązany jest ustalić z wykładowcą warunki, zakres i czas weryfikacji wiedzy czy umiejętności z danego ćwiczenia /zajęcia praktycznego/.

b/ Kolokwium. jako forma sprawdzania wiadomości słuchaczy zdobytych po określonych wykładach lub ćwiczeniach przeprowadza się w terminach ustalonych w programie studiów. Kolokwium może mieć charakter rozmowy na określone problemy lub pracy pisemnej na konkretny temat /lub kilka tematów/. Wykładowcy w zależności od specyfiki przedmiotu mogą stosować taką metodę, która zapewnia całościowe

sprawdzenie opanowanego materiału. Przydatność różnych metod sprawdzania wynika z celu kolokwium. Wykładowca przyjmując słuchaczy do kolokwium powinien podchodzić do każdego słuchacza indywidualnie. Obiektywność kolokwium zachodzi wówczas, jeśli wykładowca skonstruuje zestaw pytań lub problem do rozwiązania na piśmie dla wszystkich jednakowy. Ujęcie tematu lub problemu zapewnia praktyczną użyteczność - jeśli słuchacze będą zmuszeni znaleźć rozwiązanie samodzielnie i uzasadnić je pisemnie. Ocena pracy każdego słuchacza z wykazaniem błędów będzie stanowić podstawę do ustnej rozmowy. W toku rozmowy należy wykazać ewentualne błędy pracy pisemnej i ustalić stopień opanowania materiału, umiejętność logicznego myślenia, trafnego wydawania sądów, wnioskowania i uzasadnienia.

Jeżeli słuchacz nie wykaże się odpowiednimi wiadomościami, należy przekonać go o brakach, o powierzchowności opracowanych materiałów, zalecić do przestudiowania literaturę i podać termin dodatkowego kolokwium.

Powtórne sprawdzanie wiadomości w kolokwium powinno być bardziej gruntowne i wnikliwe. W razie powtórnego nie zdania kolokwium tryb postępowania z danym słuchaczem ustala odrębny przepis /instrukcja/.

c/ Cwiczenie egzaminacyjne stanowi podstawę do oceny umiejętności zastosowania teorii w praktyce przez słuchaczy. Słuchacze na określonych stanowiskach podejmują decyzję, która podlega ocenie. Proces podejmowania decyzji stanowi jednolity zespół różnorodnych i skomplikowanych

czynności myślowych i praktycznych słuchaczy. Istotę czynności słuchaczy można wyrazić w następujących etapach:

1. Powstanie sytuacji pobudzającej do działania;
2. Przygotowanie decyzji /analiza zadania i ocena położenia/;
3. Podjęcie decyzji;
4. Wykonanie decyzji;
5. Sprawdzenie prawidłowości decyzji.

Poszczególne etapy są ściśle z sobą powiązane w zależności od celu i tematu ćwiczenia. W każdym etapie czynności słuchaczy wzajemnie przenikają się, poprzedzają pomocnicze decyzje, np. dowódców, szefów rodzajów wojsk i służb. Ze względu na złożony proces przebiegu ćwiczenia szczególnie ważną sprawą jest, aby słuchacze zrozumieli i byli przekonani o słuszności oceny ich działalności w poszczególnych funkcjach.

Rola członków komisji polega głównie na tym, aby obiektywnie ustalić stopień opanowania wiedzy oraz działalności praktycznej w zakresie pełnionych przez poszczególnych słuchaczy funkcji. Przy ocenie słuchaczy należy brać pod uwagę:

1. Poprawność decyzji /prawidłowe i błędne/;
2. Czas użyty na podejmowanie decyzji /szybkie, powolne/;
3. Ważność decyzji /główne i pomocnicze/;
4. Podmiot podejmujący decyzję /indywidualne, zbiorowe/;
5. Aktualność decyzji /do istniejącej i do przyszłej sytuacji/.

Ocena każdego słuchacza ma wówczas wartość dydaktyczno-wychowawczą, gdy jest słuszna z punktu widzenia wymagań społecznych i w przekonaniu kierownictwa ćwiczenia i zespołów ćwiczących. Występujące odchylenia w tym zakresie wiążą się z nieuwzględnieniem czynników ocen, jak obiektywność, słuszność i świadome przekonanie.

W toku ćwiczenia ocenić należy również cechy osobowe poszczególnych słuchaczy, a w szczególności:

- systematyczność;
- samodzielność podejmowania decyzji;
- konkretność i zwięzłość wyrażania myśli /w mowie, piśmie, graficznie na mapach/;
- zdolności organizacyjne;
- inicjatywa i stanowczość;
- umiejętność współdziałania w zespole;
- odpowiedzialność za realizację decyzji.

Na prawidłowość i ^{uzasadnienie} decyzji mają wpływ:

1. Przygotowanie intelektualne, które zapewnia szybką orientację w złożonej sytuacji taktycznej i wybór najlepszych dróg rozwiązania zadania /problemu/. W skład przygotowania intelektualnego wchodzi wiedza i doświadczenie niezbędne do rozpoznania sytuacji, dokonania analizy, wnioskowania i uzasadniania.
2. Przygotowanie moralne i psychiczne w postaci stałego dążenia do zrealizowania postawionych celów i gotowości do podjęcia odpowiedzialności za decyzje i dalszy tok wydarzeń na polu walki.

3. Przygotowanie praktyczne wyrażające się w postaci umiejętności rozwiązywania złożonych zadań zmierzających do zrealizowania powziętej decyzji w praktyce.

Ocena każdego słuchacza powinna być umotywowana według kryteriów określających jego przydatność do służby wojskowej na odpowiednich stanowiskach.

d/ Egzaminy. W dotychczasowej praktyce występują egzaminy końcowe /z poszczególnych przedmiotów/, roczne i dyplomowe. Wspólną cechą wymienionych egzaminów stanowi sprawdzian pewnej całości i określonego rodzaju wiedzy i umiejętności. Problematyka egzaminowania ma charakter psychologiczny, socjologiczny, a nawet fizjologiczny. Uwzględnić należy również prawniczą stronę egzaminowania. Egzamin powinni prowadzić pracownicy naukowcy z pełną dojrzałością nie tylko naukową i dydaktyczną, lecz także pedagogiczną.

Przebieg egzaminu jest w każdym przypadku skomplikowanym wyrazem całej osobowości egzaminowanego, a nie tylko jego wiedzy w zakresie danego przedmiotu. Istotą egzaminu jest jego obiektywność. O obiektywności egzaminów decydują warunki wpływające na przebieg i na wyniki egzaminu, jak na przykład:

- stan wiedzy egzaminowanego;
- stan wiedzy egzaminatora;
- subiektywne okoliczności przebiegu egzaminu;
- obiektywne okoliczności sytuacji egzaminacyjnej.

Do subiektywnych uzależnień egzaminowania należy:

- aktualny stan sił organizmu /stany chorobowe, zmęczenie fizyczne, znużenie psychiczne, niezadowolenie/;

- tempo procesów psychicznych w toku egzaminów /temperament, myślenie powolne ale sprawne/;
- wymagalność egzaminatora i jego metody egzaminowania.

Do obiektywnych okoliczności należą:

- stopień oficjalności egzaminu;
- liczba obserwatorów lub egzaminatorów;
- charakter egzaminu i zasady przestrzegania dyscypliny;
- miejsce egzaminu;
- stan warunków atmosferycznych i pora dnia egzaminu /rano, wieczór/.

Każda z tych okoliczności wpływa w pewnym stopniu różnie na każdego egzaminowanego, zakłóca współzależność między stanem wiedzy a oceną egzaminowanego.

Egzamin przeprowadza się w zasadzie na podstawie z góry przygotowanych pytań. Słuchacz powinien zrozumieć istotę pytania, zastanowić się i przygotować odpowiedź. W toku odpowiedzi egzaminowanego ocenia się: jego wiedzę, umiejętność myślenia, zwięzłość wyrażania myśli /niekiedy w formie graficznej/, poprawność budowy zdań, umiejętność wnioskowania, pamięć, wyobraźnię, posiadany zasób słów, poprawność rozumienia pytań stawianych przez egzaminującego.

Końcowym etapem egzaminu jest ocena. Na obiektywną ocenę składają się przekonania egzaminującego lub komisji egzaminującej. Różnica ocen może wynikać z różnicy wykształcenia pedagogicznego i specjalistycznego egzaminatorów. Stąd wartość oceny powinna być uzależniona od decyzji egzaminującego lub z głosem decydującym od przewodniczącego komisji.

Nie należy kierować się oceną według kryteriów dotychczasowych postępów w okresie studiów. Miernikiem oceny powinna być wiedza słuchacza, odzwierciedlająca obiektywny stan danej rzeczywistości.

Jednym ze sposobów obiektywnego egzaminowania mogą być testy wiadomości. Są to egzaminy z reguły opracowane i przeprowadzane pisemnie. Test pozwala objąć prawie że cały materiał nauczania z danego przedmiotu. Cechą testów wiadomości jest forma pojedynczych zdań.

W egzaminie tradycyjnym zdania pojedyncze mają postać zdań pytających. Egzaminator stwierdza ewentualne błędy i ocenia ogólną wiedzę i umiejętności egzaminowanego. Stąd wynikała zmienność indywidualnych ocen. Natomiast w testach wiadomości, występują zdania kategoryczne. Egzaminowany dokonywał wyboru zdań prawdziwych spośród fałszywych lub uzupełniał braki /w zdaniach niekompletnych/. Egzaminator nie ma wątpliwości co do poprawności odpowiedzi. Odpowiedź w każdym przypadku albo jest poprawna albo błędna.

Wprowadzenie testów wiadomości jako formę egzaminów zapewnia obiektywność ocen. Należy zaznaczyć, że opracowanie dobrego testu wiadomości jest przedsięwzięciem złożonym, lecz z punktu widzenia obiektywności ocen zasługuje na uwagę.

e/ Obrona pracy dyplomowej stanowi końcowy etap sprawdzania wiedzy i przygotowania słuchaczy do samodzielnej i twórczej pracy. Decyduje ona o ostatecznej ocenie pracy dyplomowej przez konsultantą, recenzenta i komisję

egzaminacyjną. W obronie pracy dyplomowej słuchacz powinien potwierdzić poziom swej wiedzy, umiejętności i nawyki rozumowania, planowania, przeprowadzania i kontroli własnego działania i inne zdolności osobiste.

Słuchacz broni pracy dyplomowej na otwartym posiedzeniu komisji egzaminacyjnej w obecności konsultanta i recenzenta oraz innych oficerów interesujących się opracowaną w pracy dyplomowej problematyką. Obrona pracy dyplomowej obejmuje:

- ustny referat słuchacza;
- postawienie słuchaczowi pytań przez komisję egzaminacyjną i oficerów obecnych na sali;
- przygotowanie się słuchacza do odpowiedzi;
- odpowiedzi słuchacza na zadane pytania;
- referat recenzenta;
- wystąpienie konsultanta;
- dyskusja oficerów będących na obronie pracy dyplomowej nad zasadniczymi problemami w niej zawartymi;
- ewentualne końcowe wystąpienie słuchacza.

Przed opracowaniem referatu słuchacz powinien być zapoznany z problemami wymagającymi szczegółowego naświetlenia w obronie pracy dyplomowej narzuconymi w recenzji przez recenzenta.

Słuchacz opracowuje zawczasu 20-40 minutowy referat, z którym występuje w czasie obrony pracy dyplomowej. W referacie słuchacz wszechstronnie naświetla i uzasadnia główne problemy oraz zagadnienia wymagające naświetlenia, zawarte w recenzji pracy dyplomowej.

Układ referatu jest dowolny a treść musi odzwierciedlać charakter pracy dyplomowej i jej specyfikę, wykazywać cechy szczególne, główne założenia teoretyczne oraz zawierać odpowiedzi na zarzuty zawarte w recenzji. W wypadku gdy pracę dyplomową stanowi ćwiczenie, oprócz powyższych zagadnień, w referacie należy omówić problemy organizacji i prowadzenia danego ćwiczenia. Referat powinien uwypuklić oryginalne rozwiązania omawianych zagadnień w pracy dyplomowej. Referat powinien być bogato ilustrowany wykresami, szkicami i tabelami. Tezy referatu powinny być przedyskutowane z konsultantem.

Po referacie komisja egzaminacyjna i pozostali oficerowie, uczestnicy w obronie pracy dyplomowej, stawiają słuchaczowi pytania wiążące się /w zasadzie/ z opracowanym tematem. Nie należy wykluczać pytań z innych działów szkolenia mających wpływ na opracowane zagadnienia.

W celu uporządkowania postawionych pytań i opracowania zasadniczych tez przez broniącego pracę dyplomową, przewodniczący komisji egzaminacyjnej zarządza przerwę w której słuchacz pracuje samodzielnie.

Odpowiedzi słuchacza na postawione pytania są oceniane według tych samych kryteriów, które są stosowane w egzaminach. Szczególną uwagę należy zwrócić na umiejętność wiązania wiadomości teoretycznych z konkretnie opracowanym tematem pracy dyplomowej.

Referat recenzenta powinien obejmować wszystkie nieścisłości i błędy zawarte w pracy dyplomowej z uwzględnieniem ustnego referatu słuchacza i jego odpowiedzi na postawione pytania. Powinien on ustalić swoją ostateczną ocenę pracy dyplomowej.

Wystąpienie konsultanta powinno podkreślić ocenę pracy słuchacza w toku opracowywania pracy dyplomowej z uwzględnieniem jego referatu i odpowiedzi w toku obrony. Może wystąpić z polemiką w stosunku do zarzutów recenzenta. Powinien podkreślić walory osobiste i samodzielność słuchacza w czasie pisania pracy dyplomowej.

Wszyscy oficerowie biorący udział w obronie pracy dyplomowej mogą, za zezwoleniem przewodniczącego komisji egzaminacyjnej, występować z aprobatą, względnie z krytyką ujęcia zagadnień przez słuchacza, konsultanta i recenzenta.

W końcowym wystąpieniu słuchacz może ustosunkować się do wystąpień recenzenta, konsultanta i obecnych na sali oficerów. Szczególną uwagę należy tu zwrócić na sposób polemizowania słuchacza z przedmówcami, umiar i takt w dyskusji i uogólnienie postawionych problemów.

Ocenę obrony pracy dyplomowej komisja egzaminacyjna ustala na posiedzeniu zamkniętym. Przy ustalaniu ostatecznej oceny za pracę dyplomową bierze się pod uwagę: ogólną wartość pracy, przygotowanie teoretyczne słuchacza i umiejętności obrony opracowanej pracy. Ocenę tę podaje się do wiadomości słuchacza bezpośrednio po tym posiedzeniu.

Wykonano w 30 egz

Egz. Nr 1-30 B.tajna
Wyk. zespół oficerów
Druk. BI dn.10.09.68 r.
Nr ks. 2171/PF 2275/WW
Kor. HLI/JK.

